ANALIZY I MATERIAŁY, Przegląd Geopolityczny, 38, s. 148-188.

Oracio M. GNERRE
Uniwersytet w Perugii

SOCIALIST IMAGINATION AND TRAINS: FROM PECQUEUR TO MODERN CHINA

The train and its use have been notoriously one of the strongest symbolic images of the era of technicalization in the world. For a country the construction of railway lines and their use for a long time have been considered a fact that established being at the forefront or not. The many potentials that this means of transport and connection provided were immediately identified, using it from the beginning both in the transport of goods and materials and for war purposes. If the German veteran and philosopher Ernst Jünger had the opportunity to compare all the elements moving in the techno-industrial era as "materials"[1] – think of the case of the First World War which was the first conflict to be defined as "war of materials"[2] – it becomes easy to make a structural juxtaposition between the use of the railroad and the train for the economic development of America, in that great movement of men and machines that was the *race to the West*, and that for the first great movement of German military contingents during the Franco-Prussian War.

It is precisely on the level of use, organization and administration of a railway system that the Germans developed that we want to concentrate more. As mentioned, thanks also to the conflict between Prussia and France, knowledge of the military use of the railway vehicle increased among the Germans:

«The significance of railways for military operations had been discerned as soon as they were developed, in the 1830s. German writers were particularly alert to their possibilities, at a moment when a weak German Confederation once again seemed to lie at the mercy of a revived

[1] Ernst Jünger, *The Worker: Dominion and Form*, Northwestern University Press, Evanston 2018.
[2] Cfr. Ernst Jünger, *Storms of Steel*, Penguin, New York 2004.

and ambitious France.[3] [...] It was in railways, therefore, that the real strength of national defence lay. "Every new development of railways", wrote Helmuth von Moltke, "is a military advantage; and for the national defence a few million on the completion of our railways is far more profitably employed than on our new fortresses."[4] Opinion in France and Austria was equally impressed by the military advantages of railway development and the military dangers offered by the advances of their neighbors. In 1842 alarmed French publicists urged the construction of a line from Paris to Strasbourg to counter the convergence of German lines on the Rhine; and even the British grew alarmed at the possibilities of a sudden French concentration on the Channel ports. In the campaign of 1859 the French and Hapsburg Empires, using railways, moved troops into Italy within a fortnight, which would have taken sixty days to march over the same distance. It was clear that the railway age would open a new chapter in the history of warfare.

Speed of concentration was only one of the advantages which railways provided. They carried troops rapidly to the theatre of war; and they enabled them to arrive in good physical condition, not wearied and decimated by weeks of marching. Armies needed no longer to consist of hardened regular troops; reservists from civil life could be embodied in the force as well, although the incidence of sickness and exhaustion in the combat area itself was consequently increased. Further, the problem of supplying large forces in the field was simplified. Military movements had hitherto been dictated by the necessity of living off the country, or from laboriously accumulated magazines: now, if the railway lines were intact, the trains smoothly organized, and supply from the railhead unhampered, armies could keep the field so long as there was blood and treasure in the nation to support them.»[5]

In this relationship between space and movement it became clear that any possibility of projection, not only external in war, but also internal for administrative rather than commercial purposes, provided

[3] Especially Friedrich Harkort, *Die Eisenbahnen von Minden nach Köln*, 1833; See A. E. Pratt, *The Rise of Rail Power in War and Conquest*, London, 1915, pp. 2-3 [quoted in the footnote by the Author].

[4] *Welche Rücksichten kommen bei der Wahl der Richtung von Eisenbahnen in Betracht?*, in *Deutsche Vierteljahresschrift*, 1843. Reprinted in *Vermischte Schriften des Grafen Helmuth von Moltke*, Berlin, 1892, II, p. 229 [quoted in the footnote by the Author].

[5] Michael Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France 1870-1871*, Routledge, London 2001.

the foundations for a capital change in the way of governing the territory.

«Some of [the German writers], notably Friedrich List, saw even deeper implications in the new form of transport. Hitherto, lying in the centre of Europe, Germany had been at the mercy of her more powerful and united neighbors. Railways would not only give her a new economic unity; they would transform her central position into an asset, enabling her to concentrate her forces rapidly at any point on her frontier to repel invasion.[6]»[7]

On the basis of this awareness, it was Bismarck himself, in a period in which a new conception of the modern state was being forged, ever closer to the major projects of decision-making centralization and planning, which made important revolutionings:

«Until the [Franco-Prussian] war, Bismarck kept away from railway matters, except to grant concessions in abundance, but once France was defeated he turned his attention to the unification of Germany and decided that the railways needed a single and efficient administration. By 1870, unlike France and Italy, where the railways had been brought together in a small group of large companies, Germany still owned sixty-six different companies, divided between eighteen railway administrations present in the various German states. Prussia, already in itself the largest state, incorporated northern Germany according to the unification plan and entrusted it in the new Kaiserreich with a predominant role over the other semi-independent states and their respective railway lines. The importance of railways in the Franco-Prussian War had convinced Bismarck that they could not remain in the hands of private companies. The process of unification of eighteen different railway administrations, however, would not have been easy, especially since the remaining still semi-independent states, such as Bavaria, Saxony and Wüttenberg, resisted the hegemony of Prussia.»[8]

That German constituted power was at that time a bitter enemy of socialism is well known. The Bismarck's expression that the socialists

---

[6] Friedrich List, *Schriften, Reden, Briefe*, Berlin, 1931-5, III i, pp. 155–270. See E. M. Earle, *Makers of Modern Strategy*, Princeton, 1941, pp. 148-152 [quoted in the footnote by the Author].

[7] Michael Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France 1870-1871*, Routledge, London 2001.

[8] Christian Wolmar, *Sangue ferro e oro. Come le ferrovie hanno cambiato il mondo*, EDT, Torino 2011, p. 158 [translated from Italian].

were internal enemies to be crushed mercilessly is well known, just as the repression of the Paris Commune was well seen by the Prussians themselves (despite the theses circulating in Paris among the bourgeoisie that this revolution had been hatched from a German conspiracy). Nonetheless, the foundations on which the new German state was being built were those of an increasingly centralized administration, a form of social state and a new type of control of space which could in many ways be an anticipation of the socialist practice of the twentieth and twenty-first centuries.

Before the extensive use of the plane, the train became for Germany as for the United States a means of locomotion on that new territorial frontier that was the *great space*, a telluric conglomerate of unprecedented proportions for the old national states. The twentieth century was very clearly the era of the structuring of these great spaces, but also of an effective democratization, for what could be defined in the words of the historian George Mosse *mass democracy*[9]. The two mass factors that affected the development of the train and the railway line were both that of the population and that of the territories.

It would be necessary to understand, in the first instance, how the concept of *public*, previously linked to that of *public interest* and that of *common good*, took on a new form during the twentieth century – the aforementioned form of democratization. The public interest thus became, at least in general understanding, the collective interest, just as the public good became the collective good. It is not important to get involved right now in discussions related to the real pursuit of this collective interest by the ruling classes according to the political landscape to which they refer (if they actually applied it, if they naively did not applied it, if they maliciously did not applied it...). It would be enough here to understand how this narrative factor was not only commonly diffused, but how much it was the foundation of the ethics of that period. The vanishing of the public sphere is indeed an element of epochal importance for understanding the transition from a certain type of modernity to another, that is, at the moment we are living in the West today, imagining history as a locomotive that changed its track after the pressure of the exchange lever.

[9] George L. Mosse, *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, Howard Fertig, New York 2001.

This principle was at the basis of all those democratizing tendencies that set in motion in modernity[10], which resulted in different organizational forms – all in all very similar as regards the elements of planning, collective effort, labourist conception of society – also if ideologically dissimilar still influenced by common origins and by the same structural determinants[11]. However, the apotheosis of these tendencies, and in a certain sense also their greater self-awareness, occurred within the twentieth-century communist theory of society. Although a debate on the concept of democracy arose within the twentieth-century communist sphere (the aversion that the Italian Marxist theorist Amedeo Bordiga harbored for this term is famous[12]), the Soviet experiment decreed the prevalence of Lenin's line of argument, which delineated the existence of a "false" bourgeois democracy and a "true" proletarian democracy.

It was Saint-Simon's pupil, Constantin Pecqueur, towards the end of the nineteenth century who said this about the train:

«The communal journeys on trains and steamships, and the great gatherings of workers in the factories, inspire, to a great degree, the sentiment and habits of equality and liberty. By causing all classes of society to travel together and thus juxtaposing them into a kind of living mosaic of all the fortunes, positions, characters, manners, customs, and modes of dress that each and every nation has to offer, the railroads quite prodigiously advance the reign of truly fraternal social relations and do more for the sentiments of equality than the most exalted sermons of the tribunes of democracy. To thus foreshorten for everyone the distances that separate localities from each other, is to equally diminish the distances that separate men from one another.»[13]

This because «to adherents of progressive thought in the first half of the nineteenth century, the railroad appeared as the technical guarantor of democracy, harmony between nations, peace and progress. According to them, the railroad brought people together both spatially and socially[14]».

---

[10] Just as asserted by George Mosse.

[11] In the sense that Karl Marx gives to this term.

[12] Moreover, it must be said that many cases of opposition to the concept of "democracy" in the twentieth century were mere cases of opposition to liberal democracy, and not to *tout court* democracy.

[13] Constantin Pecqueur, *Économie Sociale, I*, Paris 1839, pp. 335-336.

[14] Wolfgang Schivelbusch, *The Railway Journey: The Industrialization of Time and Space in the Nineteenth Century*, University of California Press, Oakland 2014 [quoted from the digital edition].

Of course, these were pious ambitions that he expressed before the division of trains into classes in which the people was admitted according to the census, but this type of image was re-proposed and implemented with the construction, at the beginning of the following century, of totalitarian regimes.

The other aspect, as mentioned, was related to the telluric mass that the new states of the twentieth century were to administer. The United States of America was, according to Schmitt, the first example of a modern great space[15], and it had tamed the distances in kilometers precisely through the railway. Equal to it there was, according to the theory of the English geographer Halford Mackinder, only what he called the World Island, or the Eurasian continent. It clearly includes a large part of the lands that emerged on our planet, and not surprisingly it has hosted vast geographic empires throughout the history of humanity.

As we have already seen in Bismarck's thought there was this understanding of the means of the train as an instrument of connection and control of the great space. In this sense, it is not surprising that the Soviet Union, which was called to govern what remained of the vast Tsarist empire, not only preserved, but above all strengthened the railway network of the kingdom. Indeed, the anecdote that Lenin was angry with those maximalists who wanted to dismantle the Tsarist railways, as "bourgeois", is famous.

In any case, the use of the train and the railway connection by the Soviet Union, the first case in which a socialist state took possession of a railway network and began to implement it, was a fundamental example for revolutionary China. In the early decades of the twentieth century, the country's railways were not in optimal conditions, and certainly did not reflect the standards of a modern state. Kuomintang himself in the 1920s had problems organizing the movement of troops against internal political enemies due to the general state of the railway system. Things began to change with the modernization of the 1930s[16].

The role of the train, however, already in the early twentieth century, was to allow the birth of new technical figures in the country, which would form the backbone of the Chinese working class:

«Railways helped promote the development of a new class of Western-trained professionals, a trend that was new in Chinese history.

[15] Cfr. Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of Jus Publicum Europaeum*, Telos Press Publishing, New York 2006.

[16] Elisabeth Köll, *Railroads and the Transformation of China*, Harvard University Press, Cambridge 2019.

From the end of the Qing dinasty in 1911 through the creation of the People's Republic in 1949, this shift in Chinese society's evaluation of professionals was destined to play an enormously important role.»[17]

What is certain is that the successes of the Great Leap Forward would not have been possible without the massive use of the railways. The train first accompanied the modernization of China from a semi-colonized country to a modern country, under the aegis of Mao, and then favored its economic development, after the establishment of market socialism.

Much time has passed from these applications of the railway to the Chinese economy and the integration of the national territory. The visions have changed according to the great global transformations, and with them the state of the art has also developed. Today's China is the heir to Mao's and Deng's China, but it has a more in-depth historical experience, and is preparing to confront the challenges that this century is facing in front of so many other peoples and countries. The overall vision of China and the Communist Party is, necessarily, attached to the present and projected to the future, which also applies to the ruling classes of the other world powers. Nonetheless, this future for China is intrinsically linked to the train and the railway.

China is, after the Russian Federation and Canada, the largest state in the world. Although, unlike Russia, it is more projected on the seas, it must manage vast territorial expanses. The train is the most effective solution for a country that, like Wilhelminian Germany, has a strong telluric vocation. For more than two thirds of its borders it faces the earth, directly towards what Mackinder identified as the pivotal area of the World Island. Both for geopolitical determinants and for the direction taken by international relations in recent decades, China is most open to the prospects of infrastructural integration with the other countries of the Eurasian mass. And it is in this sense that the train, which in these years has incredibly increased its technical potential, exceeds its aim of national integration to project itself towards the "outside world" of the Middle Empire.

If today's China, heir to the experiences of the past, is no longer that of decades ago, but a subject in step with the times, it cannot be said that it has not preserved all those still maximally current cultural elements that it developed in the twentieth century. In this sense, the

[17] Bruce A. Elleman and Stephen Kotkin [edited by], *Manchurian Railways and the Opening of China: An International History*, Routledge, London 2010, p. 103.

guiding principles of the Communist Party may have developed, but the search for equality and technical modernization remain fundamental narrative elements of Chinese politics.

At this historic moment in China, domestic tourism is increasing, and the movement of large masses of people for cultural and leisure purposes uses a lot of the high-speed train, necessary to travel long distances in a short time.

The People's Republic of China is at the forefront of the development and use of technology for high-speed travel. The CRH train series covers the country's internal distances quickly and up to 380 km/h.

For the economic integration of the Eurasian countries, China has launched the *Belt and Road* project, and the train is the real protagonist of this far-reaching proposal. These high-speed trains would leave China and travel to Italy, traversing the entire continental mass from one end to the other.

These projects are clearly functional to strategic objectives of paramount importance, but the symbolic significance must not be underestimated, which is what we want to underline. The use of the train as a means of socialization (and as such is also presented within the *One Belt One Road* project) as well as collective development and peaceful integration owes a very solid imagination, which since the twentieth century has transmuted and has come down to today. We are no longer faced with the same structure that an Italian Marxist defined as "twentieth-century historical communism"[18], meanwhile China has developed an autonomous model that exploiting the purely Maoist principle of criticism and self-criticism to allows a refinement of ideas and thesis improvement. We are rather faced with an imaginative paradigm for the future, which does not, however, renounce the legacy of the country's political tradition.

The important elements in this sense are those of the promotion of new models for globalization and for the management of international relations: one in which openness to market forces is in any case is directed towards a harmonious and non-centrifugal development with respect to the social factor, and a strictly non-interfering approach to the

[18] Costanzo Preve, *Il comunismo storico novecentesco (1917-1991). Un bilancio storico e* teorico, Edizioni Punto Rosso, Milan 1997.

internal issues of other countries. To put it with Stuenkel, a double proposal for economic and international multipolarization[19].

The train today is the symbolic image on which this project travels. Very different from the ship and the plane, it implicitly proposes the idea of connection and that of reciprocity. But together with it, it is the image of the locomotive, especially if belonging to a high-speed train, that suggests the decisive projection towards the future. The train, in the twenty-first century, could prove to be the reference image of a new socialist identity.

Bibliography

Earle, E.M., 1941. *Makers of Modern Strategy*, Princeton.

Elleman B.A., Kotkin, S. [eds.], 2010. *Manchurian Railways and the Opening of China: An International History*, Routledge, London.

Harkort, F., 1833. *Die Eisenbahnen von Minden nach Köln*.

Howard, M., 2001. *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France 1870-1871*, Routledge, London.

Jünger, E., 2004. *Storms of Steel*, Penguin, New York.

Jünger, E., 2018. *The Worker: Dominion and Form*, Northwestern University Press, Evanston.

Köll, E., 2019. *Railroads and the Transformation of China*, Harvard University Press, Cambridge.

Mosse, G.L., 2001. *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, Howard Fertig, New York.

Pecqueur, C., 1839. *Économie Sociale, I*, Paris.

Pratt, A. E., 1915. *The Rise of Rail Power in War and Conquest*, London.

Preve, C., 1997. *Il comunismo storico novecentesco (1917-1991). Un bilancio storico e* teorico, Edizioni Punto Rosso, Milan.

Schivelbusch, W., 2014. *The Railway Journey: The Industrialization of Time and Space in the Nineteenth Century*, University of California Press, Oakland.

Schmitt, C., 2006. *The Nomos of the Earth in the International Law of Jus Publicum Europaeum*, Telos Press Publishing, New York.

[19] Oliver Stuenkel, *The BRICS and the Future of the Global Order*, Lexington Books, Washington DC 2015.

Stuenkel, O., 2015. *The BRICS and the Future of the Global Order*, Lexington Books, Washington DC.

Wolmar, C., 2011. *Sangue ferro e oro. Come le ferrovie hanno cambiato il mondo*, EDT, Torino.

ANALIZY I MATERIAŁY, Przegląd Geopolityczny, 38, s. 148-188.

Bogusław ŚLUSARCZYK
Uniwersytet Rzeszowski
Anna BEM
Uniwersytet Rzeszowski

ODNAWIALNE ŹRÓDŁA ENERGII W NIEMCZECH, POLSCE I RUMUNII

Celem analizy jest przedstawienie aktualnej sytuacji w zakresie rozwoju energetyki odnawialnej oraz wskazanie trendów rozwoju tzw. odnawialnych źródeł energii (OZE) w wybranych krajach UE. Tradycyjny system energetyczny oparty jest o konwencjonalne surowce, jednak koszt pozyskania energii pochodzącej z tych źródeł staje się coraz mniej konkurencyjny w stosunku do OZE. Jest to bezpośrednią konsekwencją dyrektyw i aktów normatywnych przyjętych przez organy Unii Europejskiej, wynikających z forsowanej polityki redukcji emisji dwutlenku węgla, co ma przyczynić się do zahamowania niekorzystnych zmian klimatu w skali globalnej. Elektrownie opalane paliwami kopalnymi zmuszone są do wnoszenia coraz większych opłat z tytułu emisji dwutlenku węgla, co odbija się na cenach produkowanej energii.

Energię ze źródeł odnawialnych pozyskuje się poprzez wykorzystanie naturalnych procesów przyrodniczych. Źródłem OZE jest energia rzek, wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalna, fal, prądów i pływów morskich oraz energia wytwarzana z biopaliw stałych, biogazu i biopaliw ciekłych itp. Z uwagi na przyjęty w Unii Europejskiej kierunek polityki energetycznej, odnawialne źródła energii stają się alternatywą dla konwencjonalnych źródeł. Dodatkowo OZE są niewyczerpalne, ponieważ odtwarzają się w wyniku naturalnych procesów które zachodzą w przyrodzie, a przez to są znacznie mniej szkodliwe dla środowiska[20]. W zależności od charakteru danego opracowania spotkać można różne definicje odnawialnych źródeł

[20] Ta politycznie poprawna i rozpowszechniona teza stoi w sprzeczności z wynikami wielu badań, na co zwraca uwagę m.in. ekspert Komisji Europejskiej Guillaume Pitron (2020); wywiad z tym autorem udzielony Polskiemu Towarzystwu Geopolitycznemu dostępny jest w internecie (https://www.youtube.com/watch?v=5m2Ka6j-7gQ), a w wersji polskiej w Przeglądzie Geopolitycznym (Wilczyński 2021); (przyp.red.).

energii, nie opisują one jednak badanego zjawiska w sposób jednoznaczny i wyczerpujący. Dodatkowo definicje te często mogą być elementem odpowiedzi na zapotrzebowanie polityczne kraju, próbującego określić własne dalsze cele i rozwiązania energetyczne (Twidell, Weir, 2015, s. 3).

W polskim prawie energetycznym odnawialne źródło energii określane jest jako *źródło wykorzystujące w procesie przetwarzania niezakumulowaną energię słoneczną w rozmaitych postaciach, w szczególności energię rzek, wiatru, biomasy, energię promieniowania słonecznego w bateriach słonecznych.* Ustawa o odnawialnych źródłach energii definiuje OZE jako *odnawialne, niekopalne źródła energii obejmujące energię wiatru, energię promieniowania słonecznego, energię aerotermalną, energię geotermalną, energię hydrotermalną, hydroenergię, energię fal, prądów i pływów morskich, energię otrzymywaną z biomasy, biogazu, biogazu rolniczego oraz biopłynów*[21].

Specjaliści z zakresu odnawialnych źródeł energii wyróżniają zasoby lokalne, regionalne i globalne. Jest to podział ze względu na możliwości ich wykorzystania. Przy eksploatacji i pozyskiwaniu tych źródeł duże znaczenie ma poziom rozwoju gospodarki komunalnej, stan rolnictwa i leśnictwa. Źródła globalne zapewniają dostawy OZE w każdych warunkach klimatycznych (energia geotermalna oraz energia promieniowania słonecznego), natomiast zasoby lokalne i regionalne są ograniczone do konkretnych lokalizacji (Zakrzewska, Rojek 2019, s. 349-353; Janik, Kaproń, Paździor 2018, s.2).

W chwili obecnej najczęściej dyskutowanymi w krajach UE dokumentami są „krajowe plany na rzecz energii i klimatu" (KPEiK). Do przyjęcia tych planów zostały zobowiązane wszystkie kraje członkowskie UE. Dokumenty te zobowiązują poszczególne państwa do zapewnienia sobie samowystarczalności energetycznej oraz osiągnięcia tzw. unijnych celów klimatycznych, do czego niezbędny jest rozwój energetyki opartej na odnawialnych źródłach energii. Jeśli chodzi o Polskę, Niemcy i Rumunię, w narodowych bilansach energetycznych (tzw. miksach energetycznych) występują podobne nośniki energii, ale kraje te różni podejście i sposób dochodzenia do wyznaczonych celów energetyczno-klimatycznych. Polska i Rumunia to kraje, których przechodzenie do tzw. gospodarki zero emisyjnej jest utrudnione z uwagi na zaszłości związane z przynależnością do bloku wschodniego i

[21] Art. 2 ustawy z 20 lutego 2015 r. O odnawialnych źródłach energii (Dz. U. z 2015 r. poz. 478).

procesami transformacji. Zarówno Rumunia jak i Polska (która jest wyżej notowana od Rumunii pod względem gospodarczym), nie są państwami tak dobrze rozwiniętymi technologicznie jak Niemcy, dlatego proces transformacji energetycznej może być tam opóźniony.

W Polsce największy udział w bezpośrednim zużyciu energii ma przemysł (34,5%), następnie transport (27%) oraz gospodarstwa domowe (23%). 10 listopada 2009 roku przyjęto dokument „Polityka energetyczna Polski do 2030 roku". Jest to oficjalna strategia Polski w zakresie najważniejszych wyzwań stawianych energetyce, w perspektywie teraźniejszej, jak i do roku 2030. 18 grudnia 2019 roku przyjęto *Krajowy Plan Energii i Klimatu na lata 2021-2030*[22]. Dokument ten powstał na kanwie najważniejszych rządowych dokumentów podejmujących problematykę energii, ekologii i rozwoju, m.in. *Strategia zrównoważonego rozwoju transportu do 2030 roku*, *Polityka ekologiczna Państwa 2030* oraz projektu *Polityki energetycznej Polski do 2040 r*. W KPEiK znalazły się najważniejsze założenia dotyczące polityki klimatyczno-energetycznej Polski, zgodne z kierunkami polityki energetycznej Unii Europejskiej (tab. 1).

Tabela. 1. Cele klimatyczno-energetyczne Polski na lata 2020 i 2030

Krajowe cele	Najnowsze dostępne dane	2020	2030
Cel wiążący w zakresie emisji gazów cieplarnianych w porównaniu z 2005 r. na mocy rozporządzenia w sprawie wspólnego wysiłku redukcyjnego (ESR) (%)	+14	+14	-7
Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto (%)	10,9	15	21
Końcowe zużycie energii w Mtoe (mln ton oleju ekwiwalentnego)	71,1	71,6	66,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rekomendacji Komisji w sprawie projektu Zintegrowanego Krajowego planu na rzecz energii i klimatu dla Polski na lata 2021-2030, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0903(21)&from=PL (dostęp 04.01.2021).

[22] *Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021-2030*, https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-plan-na-rzecz-energii-i-klimatu, (dostęp 04.01.2021).

Komisja Europejska założyła dla Polski następujące cele:

- spadek emisji gazów cieplarnianych o 7% (w porównaniu do poziomu w roku 2005);
- 21% udział OZE w finalnym zużyciu energii brutto, uwzględniając: 14% udział OZE w transporcie, roczny wzrost udziału OZE w ciepłownictwie i chłodnictwie o 1,1 pkt. proc. średniorocznie. Osiągnięcie 23% udziału OZE w finalnym zużyciu energii brutto będzie możliwe po uzyskaniu przez Polskę środków z UE;
- obniżenie do 56-60% udziału węgla w produkcji energii elektrycznej.

Niemcy to jedno z najbardziej rozwiniętych gospodarczo państw świata i znaczący gracz polityczny na arenie międzynarodowej. Gospodarka niemiecka jest jedną z najlepiej prosperujących gospodarek światowych. Niemcy są też liderem światowym we wdrażaniu energetyki odnawialnej. Według strategii energetycznej przyjętej w 2010 roku udział OZE w strukturze energii elektrycznej powinien osiągnąć co najmniej 35% w 2020 r., 50% w 2030 r., 65% w 2040 r. i 80% w 2050 r. (Capozza, Curtin, 2012, s. 17). Mimo tak daleko idących deklaracji, Niemcy pozostają jednym z liderów wydobycia węgla brunatnego. Rząd podjął decyzję o rezygnacji z wydobycia węgla kamiennego już w 2018 roku, a do 2038 r. ma zostać zamknięta ostatnia kopalnia węgla brunatnego[23]. W Niemczech cele klimatyczno-energetyczne zostały rozpisane na lata 2021-2030 w dokumencie Krajowy plan Niemiec (tab. 2).

Realizując określone cele klimatyczno-energetyczne, Niemcy dążą m.in. do:

- obniżenia emisji gazów cieplarnianych do 2030 r. aż o 55% w porównaniu do 1990 roku;
- osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 roku;
- 65% wykorzystywanej energii elektrycznej będzie pochodzić z OZE, a w ogólnym zapotrzebowaniu na energię OZE osiągnie poziom 30%.

[23] Wbrew tym deklaracjom w 2020 roku, na pn.-zach. od Dortmundu uruchomiona została nowa wielka elektrownia opalana węglem importowanym z Rosji i Kolumbii – Datteln 4B, o mocy 1052 MW, i rozbudowywana jest wielka kopalnia węgla brunatnego Garzweiler na zach. od Kolonii, gdzie wysiedlono na potrzeby rozwoju kopalni kolejnych 5 wiosek; działaczom ekologicznym udało się uratować słynny las Hambach, który również miał być włączony do terenów górniczych i wycięty (przyp.red.).

Tabela 2. Cele klimatyczno-energetyczne Niemiec na lata 2020 i 2030

Krajowe cele	Najnowsze dostępne dane	2020	2030
Cel wiążący w zakresie emisji gazów cieplarnianych w porównaniu z 2005 r. (%)	3	-14	-38
Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto (%)	15,5	18	30
Końcowe zużycie energii (Mtoe)	218,7	194,3	b.d.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rekomendacji Komisji w sprawie projektu Zintegrowanego Krajowego planu na rzecz energii i klimatu dla Niemiec na lata 2021-2030, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0903(05)&from=MT (dostęp 14.09.2020).

Rumunia jest krajem, który dysponuje własnymi zasobami węglowodorów, które zaspokajają połowę zapotrzebowania na ropę naftową i dostarczają 70% potrzebnego gazu ziemnego. Każdego roku w Rumunii wydobywa się też około 36 mln ton węgla. Surowce te są podstawą bezpieczeństwa energetycznego państwa. W 2010 roku już tylko 33% ogółu wytworzonej energii elektrycznej powstało z węgla, przede wszystkim z węgla brunatnego. Pozostała energia elektryczna wytworzona została w elektrowniach wodnych (36%), w elektrowni atomowej (19%), w elektrowniach gazowych (10%) oraz innych (2%). Sektor energetyczny jest jednym z najważniejszych działów rumuńskiej gospodarki. Rumunia reformę energetyki, dostosowującą cały sektor do wymogów UE, rozpoczęła jeszcze pod koniec ubiegłego wieku. Główne cele reformy przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Cele klimatyczno-energetyczne Rumunii na lata 2020 i 2030

Krajowe cele	Najnowsze dostępne dane	2020	2030
Cel wiążący w zakresie emisji gazów cieplarnianych w porównaniu z 2005 r. (%)	-2	+19	-2
Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto (%)	24,5	24	27,9
Końcowe zużycie energii (Mtoe)	32,4	43	36,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rekomendacji Komisji w sprawie projektu Zintegrowanego Krajowego planu na rzecz energii i klimatu dla Rumunii na lata 2021-2030, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0903(23)&from=GA (dostęp: 04.09.2020).

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że Rumunia założyła osiągnięcie następujących celów:

- 2% redukcji emisji gazów cieplarnianych w porównaniu do poziomu w roku 2005;
- 27,9% udziału OZE w finalnym zużyciu energii brutto do 2030 r., w tym udział energii odnawialnej w transporcie do 17,6% do 2030 r.,
- wzrost efektywności energetycznej o 24,7%,
- obniżenie do 56-60% udziału węgla w produkcji energii elektrycznej.

Analizując, w ujęciu bezwzględnym, dane dotyczące bezpieczeństwa energetycznego Rumunii można dostrzec następujące elementy:

- ilość energii elektrycznej pochodzącej z OZE rośnie,
- wzrost mocy farm wiatrowych z 3000 do 4300 MW,
- przyrost mocy instalacji fotowoltaicznych (PV): z około 1500 MW do ponad 3000 MW,
- rumuński rząd planuje osiągnąć aż40-procentowy udział OZE w produkcji prądu i 25 proc. w ogólnym miksie energetycznym do 2030 r. Przy czym moc zainstalowanych elektrowni węglowych ma obniżyć się tylko symbolicznie tj. o 500 MW.

Na podstawie danych dotyczących udziału energii odnawialnej (zob. rys. 1) w końcowym zużyciu energii brutto oszacowano trendy liniowe opisujące dynamikę zmian zachodzących w analizowanych krajach (tabela 4). Współczynniki trendu świadczą o znaczącym zróżnicowaniu tempa rozwoju OZE w poszczególnych państwach. Na podstawie przedstawionych poniżej wartości można stwierdzić, że udział energii odnawialnej w całkowitym zużyciu energii w naszym kraju rośnie z roku na rok średnio o 0,187 p. proc., w Rumunii – średnio o 0,342 p. proc., natomiast w Niemczech – średnio o 0,556 p. proc. Każdy z oszacowanych współczynników trendu jest statystycznie istotny ($p<0,05$), co sprawia, że możliwe jest budowanie na ich podstawie prognoz na przyszłość (Snarska 2007, s. 181-184).

Prognozy punktowe udziału energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii brutto oraz prognozy zjawiska z Narodowych Planów na rzecz energii i klimatu zostały przedstawione w tabeli 5.Udział OZE w końcowym zużyciu energii w Polsce w roku 2020 wyniesie 12,08%, przy czym wartość rzeczywista może się różnić od postawionej prognozy średnio o +/- 0,79% (może przyjąć wartości w granicach od 11,29% do 12,86%). W założeniach zawartych w Narodowych Planach na rzecz energii i klimatu udział ten w 2020 roku powinien wynieść 15%. Na

podstawie tych oszacowań Polska nie zdoła osiągnąć zakładanego poziomu. Istnieje wyraźna rozbieżność pomiędzy prognozami wynikającymi z trendu i tzw. Narodowych Planów dla 2030 roku. Trzeba jednak mieć na uwadze, że estymacja dotycząca dłuższej perspektywy charakteryzuje się wyższym błędem prognozy. W przypadku Rumunii prognozowany na podstawie obserwowanej tendencji rozwojowej udział energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii jest wyższy od prognoz Narodowych Planów zarówno w roku 2020, jak i 2030. Inaczej kształtuje się sytuacja w Niemczech. Osiągnięte zostaną tam cele energetyczne na 2020 rok, wynikające z Narodowych Planów na rzecz energii. Przy obecnym trendzie Niemcy nie osiągną zakładanego trzydziestoprocentowego udziału OZE w roku 2030.

Ryc. 1. Udział energii odnawialnej [w %] w końcowym zużyciu energii brutto w Polsce, Niemczech i Rumunii w latach 2010-2018 oraz założone cele *National Renewable Energy Action Plan*(NREAP) dla krajów EU

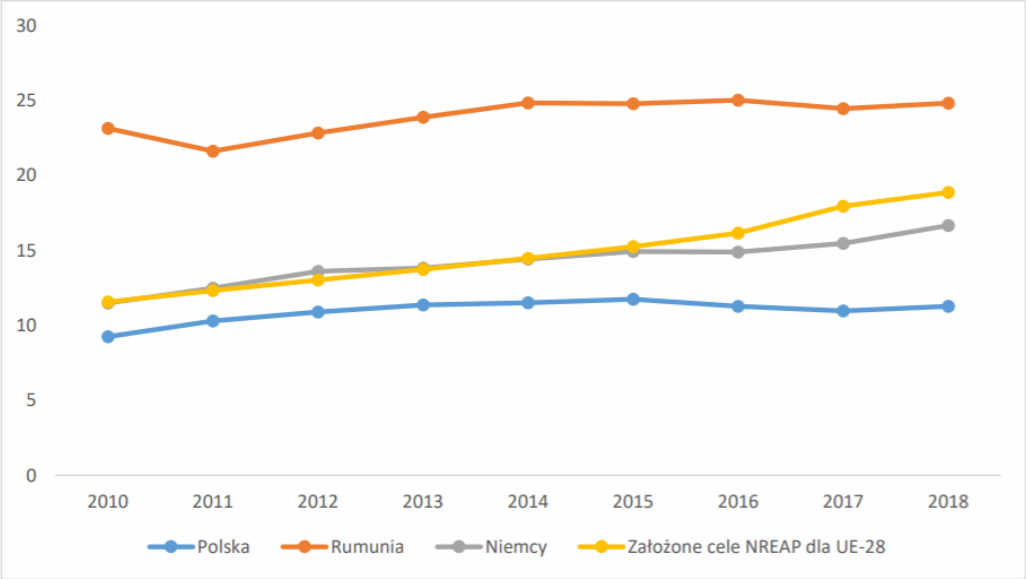

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych European Environment Agency, https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/renewable-gross-final-energy-consumption-4/assessment-4, (dostęp: 04.09.2020).

Tabela 4. Trendy zmian udziału energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii brutto w Polsce, Niemczech i Rumunii w latach 2010-2018

Polska	Współczynnik trendu	0,187
	p	0,046
	R^2	0,653
Rumunia	Współczynnik trendu	0,342
	p	0,009
	R^2	0,637
Niemcy	Współczynnik trendu	0,556
	p	0,000
	R^2	0,948

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych European Environment Agency, https://www.eea.europa.eu/dataand-maps/indicators/renewable-gross-final-energy-consumption-4/assessment-4; (dostęp 04.09.2020).

Tab. 5. Prognozy udziału energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii brutto w Polsce, Rumunii i Niemczech w latach 2020 i 2030

Kraj	Prognozy na podstawie trendów			Prognozy z Narodowych Planów na rzecz energii i klimatu	
	Wyszczególnienie	2020	2030	2020	2030
Polska	Prognozowany udział	12,08	13,95	15	21
	Średni błąd prognozy	0,79	1,49		
Rumunia	Prognozowany udział	25,99	29,41	24	27,9
	Średni błąd prognozy	0,99	2,02		
Niemcy	Prognozowany udział	17,53	23,09	18	30
	Średni błąd prognozy	0,50	1,01		

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych European Environment Agency https://www.eea.europa.eu/dataand-maps/indicators/renewable-gross-final-energy-consumption-4/assessment-4, (dostęp: 04.06.2020).

Wyniki badań własnych podejmujących problematykę celów energetycznych Polski są zbieżne z prognozami autorstwa A. Wójcika (2019). Autor ten uważa, że określony na poziomie 20% udział energii odnawialnej w ogólnym zestawieniu zużycia energii całej Unii Europejskiej zostanie osiągnięty do 2020 r. Niestety, w niektórych państwach m.in. w Belgii, Niemczech, Polsce, Francji czy Holandii nie uda się tych założeń zrealizować, podczas gdy Bułgaria, Estonia i Szwecja swoje cele już osiągnęły.

Obserwując udział poszczególnych źródeł uzyskania energii zOZE można ocenić stopień zaangażowania państwa w budowę bezpieczeństwa energetycznego. W Polsce podstawą odnawialnych źródeł energii są farmy wiatrowe na lądzie. Ich udział w mocy zainstalowanej energii wzrósł z poziomu 35% w 2010 roku do 62% w 2019 roku. Istotną rolę odgrywają także elektrownie szczytowo-pompowe. Jednocześnie ich udział w ogóle energii uzyskanej z OZE jednak systematycznie spada. W 2010 roku z tego źródła pochodziło 45% energii, w 2019 roku już tylko 15%. W latach 2015-2019 wzrasta ilość energii elektrycznej pozyskiwanej ze słońca. W 2015 roku powstał w ten sposób 1% energii z OZE, natomiast już w 2019 roku było to 14% mocy zainstalowanej.

Wśród OZE w Rumunii przeważają hydroelektrownie. Nie zmienia to jednak faktu, że z roku na rok ich udział w pozyskiwaniu energii spada. W 2010 roku hydroelektrownie wytwarzały 93% OZE, natomiast w roku 2019 już tylko 53%. Zjawisko to spowodowane jest wzrostem poziomu produkcji energii pochodzącej z farm wiatrowych na lądzie. Ich udział zwiększył się w badanym okresie z poziomu 6% w 2010 roku do poziomu 27% w 2019 roku. Wzrasta także moc zainstalowana energii elektrycznej pochodzącej ze słońca. W 2019 roku osiągnęła ona 12% w całkowitym bilansie energii OZE.

Wbrew oczekiwaniom Niemcy nie mogą pochwalić się stabilną strukturą OZE. Największy procent energii powstającej w ten sposób pochodzi z farm wiatrowych na lądzie oraz energii elektrycznej powstającej z zagospodarowania promieni słonecznych. W sumie daje to około 80% zasobów. Należy zaznaczyć, że w latach 2010-2019 nieznacznie spadła ilość energii powstającej na farmach wiatrowych (w 2010 roku było to 43%, w 2019 roku 40,8%).Wzrasta natomiast udział energii elektrycznej pochodzącej ze słońca w ogólnej strukturze energii wytwarzanej z OZE. W 2010 roku w ten sposób powstało 28,9% energii, a w 2019 roku już 37,5%. Jaka będzie przyszłość OZE i udział poszczególnych źródeł ich uzyskania w poszczególnych państwach można próbować określić za pomocą prognoz.

Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano wskaźnik podobieństwa struktur. Jest to element pozwalający dokonać charakterystyki zmian jakie dokonują się w strukturze bilansu energetycznego OZE (tabela 6). Wskaźnik ten przyjmuje wartości w przedziale od 0 do 1 i im wyższa jest jego wartość tym większe podobieństwo porównywanych struktur. Wartości wskaźnika potwierdzają zaobserwowane wcześniej zmiany zachodzące w

strukturze źródeł OZE pomiędzy rokiem 2010 i 2019 we wszystkich badanych krajach, przy czym relatywnie największe zmiany zaszły w tym zakresie w Polsce, natomiast najmniejsze w Niemczech.

Tab. 6. Wskaźniki podobieństwa struktury wytwarzanej energii z OZE (wg mocy zainstalowanej) w latach 2010 i 2019

Polska	Niemcy	Rumunia
0,42	0,75	0,46

Źródło: obliczenia własne na podst. danych https://www.irena.org/solar, (dostęp: 20.09.2020 r.)

Każdy z analizowanych krajów ma odmienne tempo rozwoju rodzajów energii powstającej w ramach OZE. Jest ona mierzona mocą zainstalowanych maszyn. W Rumunii średnie roczne tempo wzrostu ilości energii elektrycznej powstającej pod wpływem działania promieni słonecznych jest najwyższe. Moc zainstalowana tego źródła energii rosła z roku na rok średnio o 147%. Podobnie dzieje się w Polsce. W tym zestawieniu Niemcy wypadają najsłabiej, ponieważ średnioroczna wartość energii pochodzącej z tego źródła oscyluje w granicach 12%. W Polsce rośnie przeciętna wartość energii pozyskiwanej z odpadów miejskich. W latach 2015-2019 moc zainstalowana wzrastała w tym przypadku o 55%. Wyraźna tendencja wzrostowa jest też obserwowana w przypadku pozyskiwania energii z farm wiatrowych na lądzie. W Rumunii z roku na rok obserwuje się wzrost średnio o blisko 26%, w Polsce około 21%,a u naszych zachodnich sąsiadów zaledwie 8%.

Jednym z najważniejszych analizowanych wskaźników jest procentowy udział energii pochodzącej z OZE w końcowym bilansie zużycia energii ogółem. Należy stwierdzić, że Rumunia swój cel klimatyczno-energetyczny osiągnęła w 2017 roku, natomiast ani Polska ani Niemcy nie osiągną założonych przez siebie efektów. Niemcy i Polska mają podobne zasoby naturalne, ale to nasz zachodni sąsiad dysponuje lepiej rozwiniętym systemem gospodarczym i energetycznym. Niemcy powoli, ale skutecznie rezygnują z energii wytwarzanej w elektrowniach atomowych, przedkładając nad nie odnawialne źródła energii.

Rumunia to istotny element bezpieczeństwa energetycznego regionu. Jej miks energetyczny jest dobrze zbilansowany: większość zużywanej energii pochodzi z produktów ropopochodnych 27,6% oraz gazu 27,1%, a następnie z węgla 17,9%, odnawialnych źródeł energii 18,1% oraz energetyki jądrowej 9,1%. Rumunia może pochwalić się tym,

że zużywa więcej energii ze źródeł odnawialnych niż średnia unijna, co sprawia, że już osiągnęła cel krajowy w zakresie odnawialnych źródeł energii na 2020 r. Miks energetyczny tego państwa zawiera większy udział energii z OZE i gazu ziemnego niż ropy naftowej i energii jądrowej w porównaniu z UE. Rząd rumuński planuje nawet uruchomienie piątego reaktora jądrowego, podczas gdy politycy niemieccy dążą do zamknięcia elektrowni jądrowej.

Tab. 7. Średnie tempo zmian mocy zainstalowanej dla poszczególnych rodzajów energii pochodzącej z OZE w Polsce, Niemczech i Rumunii w latach 2010 – 2019

Rodzaj energii pochodzącej z OZE	Polska	Rumunia	Niemcy
Geotermia	b.d.	0,0%	22,0%
Biopaliwa płynne	0,0%	b.d.	-6,2%
Odpady miejskie (odnawialne)	55,0%***	b.d.	3,7%
Biogaz	12,5%	41,7%	7,9%
Biopaliwa stałe	b.d.	22,6%	0,9%
Ogrzewanie słoneczne	b.d.	14,0%*	0,0%
Energia elektryczna ze słońca	145,0%	147,0%	11,8%
Farmy wiatrowe na morzu	b.d.	b.d.	65,6%
Farmy wiatrowe na lądzie	20,5%	25,7%	7,9%
Rośliny	b.d.	-0,1%**	-0,3%
Hydroelektrownie	0,6%	0,0%	0,5%
Szczytowo-pompowe	0,1%	0,0%	-0,9%

* średnie tempo zmian w latach 2017-2019,
** średnie tempo zmian w latach 2013-2019,
***średnie tempo zmian w latach 2015-2019,
b.d. - brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podst. danych z https://www.irena.org/solar, (dostęp: 20.09.2020 r.)

Polska nie posiada znacznych ilości gazu ziemnego, ropy naftowej, a coraz częściej pojawiają się wzmianki o likwidacji kopalń węgla kamiennego i odejścia od tego źródła energetycznego, na rzecz zasobów bardziej „ekologicznych". Gwarantem zachowania ciągłości systemu energetycznego jeszcze przez wiele lat pozostanie konwencjonalna energetyka węglowa lub - o ile powstanie taka możliwość - jądrowa. Polacy z dużą rezerwą podchodzą o kwestii związanych z budową elektrowni jądrowej. Polski rząd musi zdecydować jaki kierunek obrać aby zapewnić stabilność energetyczną państwa i jednocześnie wywiązać się z oczekiwań UE dotyczących celów klimatyczno-energetycznych. Ogromny wpływ na nastroje dotyczące budowy elektrowni atomowej w Polsce maja wciąż obecne w pamięci wydarzenia w Czarnobylu i Fukushimie. Obecne uwarunkowania geopolityczne sprawiają, że wciąż trwa dyskusja na temat budowy elektrowni atomowej i rozwoju OZE.

Trudno jednoznacznie wskazać, który ze wskazanych kierunków jest bardziej racjonalny i sprawdzi się w szerszej perspektywie. Pewnym jest natomiast, że każda z tych dróg umożliwi zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa, ale wymaga także sporych nakładów finansowych i poparcia społeczeństwa. Tylko zastosowanie rozwiązań hybrydowych, pozwalających wykorzystywać energię pochodzącą ze źródeł konwencjonalnych oraz wykorzystujących OZE, umożliwi optymalny rozwój tego sektora.

Energia to produkt o charakterze strategicznym. Występuje istotna zależność między poziomem wykorzystania posiadanych zasobów i zużyciem energii, a rozwojem społeczno-gospodarczym kraju. Z tego powodu jednym z najważniejszych zadań stojących przed rządzącymi jest zabezpieczenie potrzeb energetycznych państwa (Nowak, Szałański, Zborowska 2016). Nie każdy kraj może pochwalić się stabilnym stanem bezpieczeństwa energetycznego. Umiejętność racjonalnego gospodarowania energią pochodzącą ze źródeł tradycyjnych i odpowiednia koordynacja zasobów energii odnawialnej, a także zagospodarowanie ewentualnych nadwyżek, stają się koniecznością. Energia powstająca ze źródeł odnawialnych może być magazynowana, ale proces ten jest skomplikowany, wymaga kosztownych technologii oraz rozbudowanej infrastruktury przesyłowej o zmienionej architekturze i topologii (Goldemberg 2010, s. 100).

Wymagania infrastrukturalne i technologiczne dotyczące systemów energetycznych stale rosną. Aby im sprostać politycy, przedsiębiorcy, sektor B+R podejmują szereg działań o charakterze innowacyjnym: inwestują w inteligentne sieci, poszukują rezerw, analizują zdolności zastępowania jednych źródeł innymi, podejmują próby tworzenia i rozwijania połączeń transgranicznych oraz technologii zarządzania siecią. W przyszłości czynniki te odegrają znaczną rolę w zwiększeniu dostępności OZE. Dodatkowo rozwój odnawialnych źródeł energii tworzy nową kategorię w systemie wzajemnych powiązań społeczno-gospodarczych, tzw. prosumentów. W tym łańcuchu dostaw użytkownik odnawialnych źródeł energii może być jednocześnie ich wytwórcą i odbiorcą, wszystko w ramach realizacji własnych potrzeb. W ten sposób OZE zyskują jeszcze jedną ważną przesłankę przemawiającą na ich korzyść. Pozwalają klientom na indywidualny dobór odpowiadających im nośników energii i ich modyfikację. Stwarzają szansę na optymalizację indywidualnych kosztów energii i kontrolę popytu w skali mikro (Maśloch 2018, s. 43-46).W ten sposób OZE zyskują również przewagę w skali makro, a wraz ze wzrostem produkcji

koszty pozyskania energii spadają. Perspektywy rozwoju OZE w kontekście przeobrażeń cywilizacyjnych są ogromne i praktycznie nie można dzisiaj określić zakresu ich zastosowań (Ślusarczyk 2015).Budowanie bezpieczeństwa energetycznego w oparciu o OZE jest zadaniem kosztownym, ale perspektywicznym. Upowszechnienie tego kierunku pozyskiwania energii zależy od przychylności społeczeństwa oraz akceptacji i zaangażowania polityków.

Literatura

Capozza, I., Curtin, J., 2012. *Towards Consistent and Effective Carbon Pricing in Germany?*. OECD Environment Working Papers, 52.

Goldemberg, J., 2010. *Renewable Energy, Energy Efficiency and Emissions Trading,* [w:] *Harnessing Renewable Energy in Electric Power Systems: Theory, Practice, Policy*, red. B. Moselle, J. Padilla, R. Schmalensee, London.

Janik, W., Kaproń, H., Paździor, A., 2018. *Uwarunkowania rozwoju produkcji energii elektrycznej na bazie źródeł odnawialnych*, Rynek Energii, nr 2.

Krawiec, F. (red.), 2010. *Odnawialne źródła energii w świetle globalnego kryzysu energetycznego. Wybrane problemy*, Warszawa.

Maśloch, G., 2018. *Uwarunkowania i kierunki rozwoju energetyki odnawialnej w Polsce*, Warszawa.

Nowak, A.Z., Szałański, M., Zborowska, W., 2016. *Rola odnawialnych źródeł energii w rozwoju społeczno - ekonomicznym kraju i regionu*, Warszawa.

Pitron, G., 2020. *Wojna o metale rzadkie. Ukryte oblicze transformacji energetycznej i cyfrowej,* Wydawnictwo Kogut, Warszawa.

Snarska, A., 2007. *Statystyka, ekonometria, prognozowanie*, Łódź.

Ślusarczyk, B., 2015. *Bariery i szanse wykorzystania źródeł energii odnawialnej w Polsce* [w:] Usiak J., Kollar D., *Bezpečnostné fórum 2015. Zborník vedeckých prác*, Banská Bystrica, s. 572-580.

Twidell, J., Weir, T., 2015. *Renewable energy resources,* Routledge, New York.

Wilczyński, W., 2021. *Geopolityka "zielonej energii" Guillaume'a Pitrona*, Przegląd Geopolityczny, 37, s. 141-152.

Wójcik, A., 2019. *Share of renewable energy in Poland compared to EU countries,* Katowice.

ANALIZY I MATERIAŁY, Przegląd Geopolityczny, 38, s. 148-188.

Dominik BORATYN
Uniwersytet Rzeszowski

WOJENNA HISTORIA RODZINY BORATYNÓW

Pracę tę dedykuję Adamowi Boratynowi,
mojemu Dziadkowi, który odszedł
24 października 2020 r.

Wojenne losy rodziny Boratynów były już przedstawione w artykule pt. *Losy Polaków wywiezionych na Syberię we wspomnieniach zesłańców,* opublikowanym w ramach pracy zbiorowej *„Syberia. Przeszłość i teraźniejszość"* (Boratyn 2020). Historia rodziny Boratynów stanowi tam swego rodzaju podsumowanie większej całości, dopełniając obraz życia na zesłaniu ukazany przez innych Sybiraków. Z punktu widzenia rodzinnych historii i wspomnień, przywołana praca pozostawia pewien niedosyt, ale stanowi przyczynek do pogłębionych badań oraz skłania do podjęcia tematyki zesłania w oparciu o źródła historyczne, w tym również archiwalne, do których autor nie miał wcześniej dostępu. Głównymi bohaterami przedstawionej poniżej historii są Józef i Helena Boratynowie oraz ich syn - Adam. Celem publikacji jest przedstawienie jednej z wielu nieznanych dotąd historii rodzinnych, które wydarzyły się podczas II wojny światowej. Dodatkowo autor ma na celu wprowadzenie do obiegu naukowego źródeł, które koncentrują się na losach zwykłych Polaków. Historia zna bowiem losy i dzieje przywódców, generałów, polityków, a często zapomina o losach zwykłych ludzi, pozostawiając ich zupełnie nieznanymi. Jednocześnie autor ma nadzieję, że artykuł zachęci do opowiedzenia tego typu historii przez innych. Wszystkie zamieszczone dokumenty i fotografie, o ile nie wskazano innych źródeł, pochodzą z prywatnych zbiorów rodzinnych.

* * *

Józef Boratyn urodził się 19 września 1903 r. we wsi Kraczkowa w powiecie łańcuckim na terenie ówczesnych Austro-Węgier. Był synem zagrodnika Ignacego Boratyna oraz Anieli z domu Magoń[24]. Helena

[24] Rodzice Józefa pobrali się w 1899 r. w Kraczkowej (powiat łańcucki). Archiwum Państwowe w Rzeszowie, *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Kraczkowej,*

Boratyn z domu Salwa (córka Jana i Bronisławy) przyszła na świat 12 września 1912 r. we wsi Chmielnik w powiecie rzeszowskim.

Fot. 1. Józef Boratyn, Księga urodzeń – Kraczkowa 1901-1913.

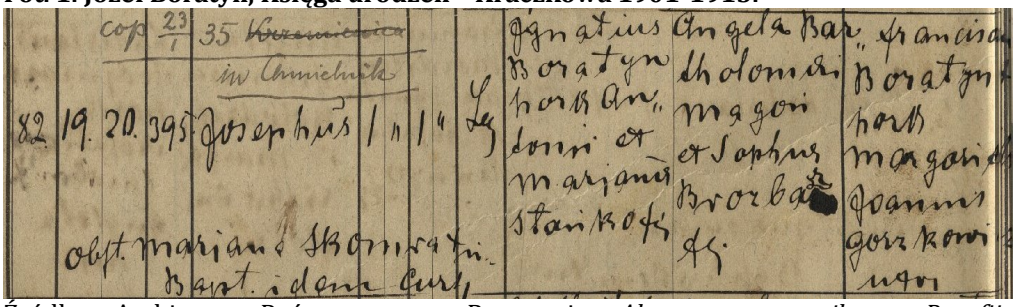

Źródło: Archiwum Państwowe w Rzeszowie. *Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Kraczkowej*, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/19952361, [dostęp: 26 listopada 2020 r.].

Dzieciństwo i młodość Heleny i Józefa przypadają na okres I wojny światowej, po której zakończeniu w 1918 r. doszło do odzyskania przez Polskę niepodległości. Bieda panująca w galicyjskiej wsi sprawiła, że niejeden chłop zdecydował się na opuszczenie rodzinnej miejscowości (emigracja miała charakter zarobkowy, jak również osadniczy – głównie do Ameryki lub na wschód). Podobny los spotkał Helenę i Józefa, którzy prawdopodobnie na początku lat 30-tych XX w. zawarli związek małżeński i wyemigrowali do wsi Liczkowce w powiecie Husiatyn, położonej w ówczesnym województwie tarnopolskim, ok. 30 km na pn.-wsch. od Czortkowa (Patruś, 2012, s. 29-30).

Na nieludzkiej ziemi

Życie Heleny i Józefa Boratynów zmieniło się wraz z wybuchem II wojny światowej. W dniu 17 września 1939 r. Armia Czerwona wkroczyła na Kresy Wschodnie II RP. Agresja Związku Sowieckiego była konsekwencją paktu Ribbentrop-Mołotow, podpisanego 23 sierpnia 1939 r., który zawierał tajny protokół w sprawie Polski. Na mocy umowy pomiędzy nazistowskimi Niemcami a bolszewicką Rosją doszło do podziału terytorium II RP na tzw. strefy wpływów, co potocznie określa się mianem IV rozbioru Polski. Obydwaj najeźdźcy uzasadniali swoje postępowanie m.in. prześladowaniem mniejszości narodowych przez

Księga małżeństw 1899-1906, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/19952359, [dostęp 26 listopada 2020 r.].

władze polskie (Matelski, 2017a, s. 147). Pod okupacją sowiecką znalazły się przedwojenne województwa: nowogródzkie, poleskie, wołyńskie, tarnopolskie stanisławowskie i wileńskie oraz część województwa białostockiego i lwowskiego.

Na zagrabionych terenach sowieci od razu przystąpili do wprowadzania „bolszewickich zasad". Proces sowietyzacji wiązał się z likwidacją dotychczas istniejącego ładu społecznego oraz stworzeniu całkowicie nowego – takiego, jaki istniał w ZSRR. Przede wszystkim zlikwidowano wszystkie polskie partie polityczne, organizacje społeczne, kulturalne, związki zawodowe, instytucje spółdzielcze itp. Celem polityki sowieckiej była pełna inkorporacja zagarniętych ziem (Mazur, 2010, s. 88) oraz wyniszczenie warstw przywódczych (elit państwowych), odcięcie od kultury i tradycji narodowej, a w przypadku Polaków również od religii rzymskokatolickiej. Na okupowanych terenach władze sowieckie dokonywały również masowych aresztowań tzw. „wrogów komunizmu i ZSRS". Aresztowania przeprowadzano permanentnie od września 1939 do czerwca 1941 r. W pierwszej kolejności objęły one urzędników państwowych, wojskowych, policjantów, nauczycieli oraz przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa (Matelski, 2017b, s. 211).

Ludność cywilną zamieszkałą we wschodnich województwach II RP poddano czterem masowym deportacjom. Pierwsze trzy odbyły się wiosną i latem 1940 r., tj. w lutym (pierwsza), kwietniu (druga) oraz na przełomie czerwca i lipca (trzecia). Czwarta odbyła się w maju i czerwcu 1941 r. Pierwsza deportacja obejmowała głównie osadników wojskowych, cywilnych kolonistów oraz służbę leśną. Wywieziono wówczas 139–140 tys. osób, w tym 114,2 tys. Polaków, 12,3 tys. Ukraińców, 11,3 tys. Białorusinów. Najliczniejsze grupy zesłańców trafiły na północ europejskiej części Rosji (obwód archangielski, Komi, obwód iwanowski), na Ural, a także do krajów Krasnojarskiego i Ałtajskiego na Syberii. Druga deportacja, rozpoczęta w nocy z 12 na 13 kwietnia 1940 r., obejmowała rodziny osób wcześniej represjonowanych, w tym aresztowanych przez funkcjonariuszy Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD), uwięzionych w obozach jenieckich, skazanych na pobyt w obozach pracy. Zesłano ponad 60 tys. ofiar (w tym ok. 42 tys. Polaków). Wywiezionych skierowano do północnych obwodów Kazachstanu. Trzecia deportacja obejmowała uchodźców wojennych (w znacznej większości Żydów) przybyłych w 1939 r. na Kresy Wschodnie z województw zachodnich i centralnych. Liczba deportowanych sięgnęła 76–78 tys. osób (Żydzi stanowili ok. 84%, a Polacy nieco ponad 11%).

Łącznie, w latach 1940–1941 ze wschodnich województw II Rzeczypospolitej, zajętych przez Armię Czerwoną we wrześniu 1939 r., przymusowo przesiedlono w głąb ZSRR co najmniej 315 000–320 000[25] obywateli polskich, z których ponad 103 500 osób trafiło na teren Syberii. Sytuacja rodzin deportowanych była w pewnym stopniu uzależniona od statusu, który władze sowieckie nadały poszczególnym grupom przymusowo przesiedlonych. Rodziny deportowane w lutym 1940 r. (w tym rodzina Boratynów) zaliczano do kategorii „specprzesiedleńców" (*spiecpieriesielency-osadniki*). Oznaczało to, że osoby te przebywały w osiedlach specjalnych podległych Wydziałowi Osiedli Pracy i Osiedli Specjalnych Zarządu Głównego Poprawczych Obozów Pracy, Kolonii Pracy i Miejsc Uwięzienia, w których panowały nieludzkie warunki życia – surowy reżim pracy, znacznie ograniczona swoboda poruszania się i silna kontrola prowadzona wobec osób przymusowo osiedlonych (Zapalec, 2012,s. 246-247).

Jak wynika z relacji Adama Boratyna – syna Józefa i Heleny Boratynów – jego rodzice zostali wywiezieni na Syberię w dniu 10 lutego 1940 r. w trakcie pierwszej deportacji. Józef i Helena Boratynowie zostali umieszczeni w Kraju Ałtajskim w rejonie troickim w miejscowości Kulicze (wśród tajgi ok. 50 km na pd.-wsch. od Barnaułu). Po przybyciu na miejsce małżeństwo zostało skierowane do pracy przy wyrębie tajgi. Podkreślić należy, że w momencie deportacji Helena Boratyn była w pierwszych tygodniach ciąży, a w dniu 13 października 1940 r. na zesłaniu przyszedł na świat wspomniany wcześniej Adam Boratyn.

Droga do wolności

Trudne warunki życia, praca ponad ludzkie siły, a także konieczność wychowania małego dziecka sprawiły, że los państwa Boratynów był tragiczny. Wola walki oraz chęć przeżycia okazały się jednak silniejsze, a wolność miała przyjść wraz z wybuchem nowego konfliktu, w trwającej już blisko dwa lata wojnie.

W dniu 22 czerwca 1941 r. doszło do załamania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Niemiecką III Rzeszą a Związkiem Sowieckim, zerwania paktu Ribbentrop-Mołotow i zbrojnej agresji Niemiec na ZSRR. Dotychczasowi sojusznicy stali się wrogami.

Władze brytyjskie sprzyjały Moskwie, a to stawiało polski rząd w trudnej pozycji wyjściowej w nadchodzących zmaganiach

[25] Niektóre źródła wskazują, że liczba deportowanych mogła wynosić nawet 980 tys. obywateli II RP. Zob. Matelski (2017b), Jagieła (2010).

dyplomatycznych z Sowietami. Brytyjczycy nie zamierzali w żaden sposób osłabić pozycji nowego sojusznika w walce z Hitlerem, ponieważ Sowieci posiadali olbrzymie zasoby ludzkie i surowcowe. Pomimo skomplikowanej pozycji wyjściowej premier RP gen. Władysław Sikorski zdawał sobie sprawę, że niepodjęcie starań o wznowienie wzajemnych oficjalnych stosunków z Moskwą byłoby politycznym samobójstwem dla jego gabinetu, pozycji Polski w obozie sprzymierzonych, tysięcy rodaków więzionych na Wschodzie, a przede wszystkim dla polskiej racji stanu (Sacewicz, 2004, s. 155-156).

W dniu 30 lipca 1941 r. premier rządu RP na uchodźctwie gen. Władysław Sikorski i ambasador ZSRR w Wielkiej Brytanii Iwan Majski podpisali w Londynie układ polsko-sowiecki. Układ przewidywał przywrócenie stosunków dyplomatycznych pomiędzy obydwoma państwami oraz budowę Armii Polskiej w ZSRR. W celu zawarcia umowy wojskowej do Związku Sowieckiego udała się misja wojskowa z gen. Zygmuntem Bohuszem-Szyszko. W dniu 4 sierpnia 1941 r. z więzienia na Łubiance zwolniony został gen. bryg. Władysław Anders, przewidziany przez Naczelnego Wodza (gen. Władysława Sikorskiego) na stanowisko dowódcy Armii Polskiej w ZSRR (Wawer, 2010, s. 236).

Rejonem formowania się armii pod dowództwem gen. W. Andersa był obwód orenburski (wówczas czkałowski) na Powołżu. Dowództwo i Sztab Armii Polskiej w ZSRR oraz związane z nim oddziały rozmieszczono w Buzułuku i Kołtubiance. W Tatiszczewie koło Saratowa powstała 5. Wileńska Dywizja Piechoty, natomiast miejscem tworzenia się 6. Lwowskiej Dywizji Piechoty były okolice Tockoje. Do punktów zbornych tych jednostek przybywali uwolnieni na mocy „amnestii" więźniowie łagrów, a także poborowi – członkowie rodzin deportowanych w głąb Związku Sowieckiego, bardzo często wraz ze swymi bliskimi. Wśród tych ostatnich było również wiele dzieci w wieku poniżej 16-go roku życia, a także sieroty (Narębski, 2010,s. 263). Do dnia 10 września 1941 r. do rejonów formowania Armii Polskiej przybyło 983 oficerów i 21 662 szeregowych. Stan zdrowotny ochotników, którzy przybyli z sowieckich obozów pracy był bardzo zły. Zdarzało się, że w transportach przybywających do rejonów formowania w wagonach znajdowano ciała zmarłych (Wawer, 2010, s. 237). Okoliczności oraz czas, w jakim państwo Boratynowie wraz z synem Adamem dotarli do rejonów formowania się Armii Polskiej nie są znane. Faktem jest natomiast to, iż w czerwcu 1942 r. rodzina Boratynów przebywała w miejscowości Wrewskaja na wsch. od Taszkentu w Uzbekistanie, gdzie

znajdowało się Centrum Wyszkolenia Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR[26]. W dniu 22 czerwca 1942 r. (rok po agresji III Rzeszy na Związek Sowiecki) w kaplicy obozowej według obrządku rzymsko-katolickiego Adam Boratyn został ochrzczony przez kapelana garnizonowego księdza Bolesława Dzudzewicza. Rodzicami chrzestnymi dziecka byli: Wincenty Bieniawski – plutonowy Wojska Polskiego oraz Anna Mrówczyńska.

Fot. 2. Odpis metryki chrztu Adama Boratyna

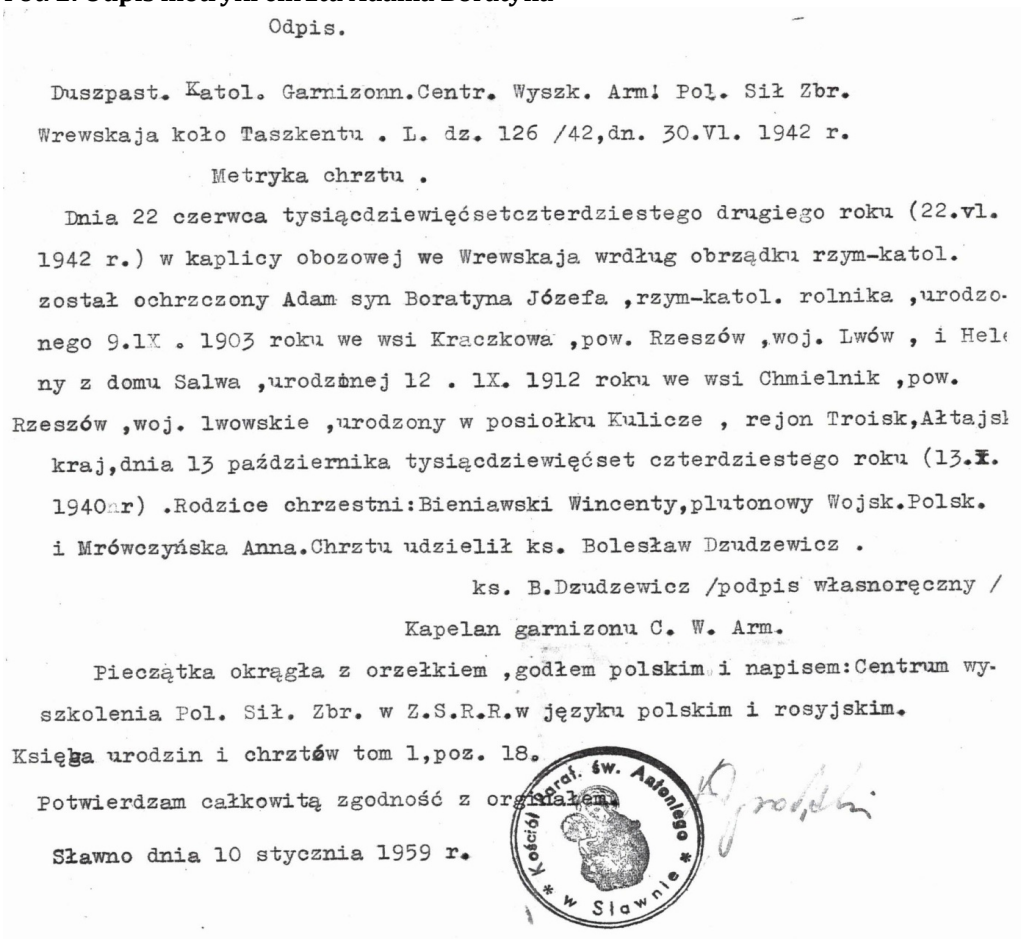

Odpis.

Duszpast. Katol. Garnizonn.Centr. Wyszk. Arm. Pol. Sił Zbr.
Wrewskaja koło Taszkentu . L. dz. 126 /42,dn. 30.VI. 1942 r.

Metryka chrztu .

Dnia 22 czerwca tysiącdziewięćsetczterdziestego drugiego roku (22.vl. 1942 r.) w kaplicy obozowej we Wrewskaja wrdług obrządku rzym-katol. został ochrzczony Adam syn Boratyna Józefa ,rzym-katol. rolnika ,urodzonego 9.1X . 1903 roku we wsi Kraczkowa ,pow. Rzeszów ,woj. Lwów , i Heleny z domu Salwa ,urodzonej 12 . 1X. 1912 roku we wsi Chmielnik ,pow. Rzeszów ,woj. lwowskie ,urodzony w posiołku Kulicze , rejon Troisk,Ałtajsk kraj,dnia 13 października tysiącdziewięćset czterdziestego roku (13.X. 1940 r) .Rodzice chrzestni:Bieniawski Wincenty,plutonowy Wojsk.Polsk. i Mrówczyńska Anna.Chrztu udzielił ks. Bolesław Dzudzewicz .

ks. B.Dzudzewicz /podpis własnoręczny /
Kapelan garnizonu C. W. Arm.

Pieczątka okrągła z orzełkiem ,godłem polskim i napisem:Centrum wyszkolenia Pol. Sił. Zbr. w Z.S.R.R.w języku polskim i rosyjskim.

Księga urodzin i chrztów tom 1,poz. 18.

Potwierdzam całkowitą zgodność z oryginałem.

Sławno dnia 10 stycznia 1959 r.

Kościół parafialny św. Antoniego w Sławnie

Na skutek negocjacji brytyjsko-sowieckich w 1942 r. doszło do ewakuacji ludności polskiej z azjatyckich terenów Związku Sowieckiego na Bliski Wschód. Łącznie od marca do sierpnia 1942 r. ewakuowano do Persji 116 543 osoby, a wśród nich 78 631 żołnierzy (Wawer, 2010, s.

[26] Pod koniec grudnia 1941 r. władze sowieckie wyznaczyły w Kazachstanie, Uzbekistanie i Kirgizji nowe miejsca postoju dla jednostek polskich.

241). Wśród osób ewakuowanych byli również Józef, Helena i Adam Boratynowie. W owym czasie Józef Boratyn był już żołnierzem 23 Pułku Piechoty Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR. Pułk wchodził w skład 7 Dywizji Piechoty i był zorganizowany według etatów brytyjskich. Dowódcą pułku był ppłk. Józef Kramczyński. Zgodnie z dokumentacją Centralnego Archiwum Wojskowego Józef Boratyn rozpoczął służbę wojskową w dniu 14 kwietnia 1942 r. (*Kolekcja…,* II.53.3389).

Fot. 3. Legitymacja wojskowa Józefa Boratyna nr 2167

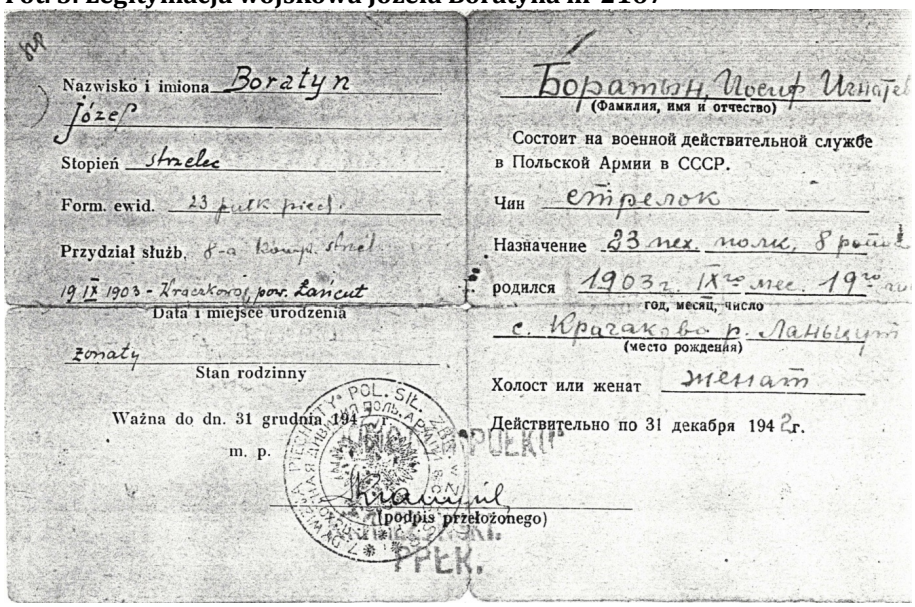
Nazwisko i imiona Boratyn Józef
Stopień Strelec
Form. ewid. 23 pułk piech.
Przydział służb. 8-a Komp. strel.
19 IX 1903 - Kraczkowa pow. Łańcut
Data i miejsce urodzenia
Żonaty
Stan rodzinny
Ważna do dn. 31 grudnia 194 2 r.
m. p.
(podpis przełożonego)
Боратын, Иосиф Игнатьев
(Фамилия, имя и отчество)
Состоит на военной действительной службе в Польской Армии в СССР.
Чин стрелок
Назначение 23 пех. полк, 8 рот
родился 1903 г. IX-го мес. 19-го
год, месяц, число
с. Кракаково р. Ланьцут
(место рождения)
Холост или женат женат
Действительно по 31 декабря 194 2 г.

We wrześniu 1942 r. ewakuacja Armii Polskiej w ZSRR została zakończona. 12 września 1942 r., po szeregu wcześniejszych rozmów oraz po ostatecznych ustaleniach z Brytyjczykami, gen. Władysław Sikorski zatwierdził nową organizację wojsk na Bliskim Wschodzie. Zniesione zostały dotychczasowe nazwy w tym: „Polskie Siły Zbrojne w ZSRR". Dla całości wojsk na Bliskim Wschodzie ustalono nazwę „Armia Polska na Wschodzie" (Szczurowski, 2002, s. 158).

Stopniowo zgrywano poszczególne formacje wojskowe, a żołnierzy na Bliskim Wschodzie szkoliła polska kadra oficerska i podoficerska z Wysp Brytyjskich. Szczególna rola przypadła Samodzielnej Brygadzie Strzelców Karpackich pod dowództwem gen. Stanisława Kopańskiego, która zdobyła doświadczenie bojowe w obronie Tobruku. Weterani kampanii północnoafrykańskiej stanowili później fundament dla 3. Dywizji Strzelców Karpackich, która dołączyła do: 5., 6.

oraz 7. Dywizji Piechoty. Polacy otrzymali od Brytyjczyków sprzęt, którego nie znali, w tym broń pancerną. Trzonem polskiego zgrupowania na Bliskim Wschodzie stała się 2. Brygada Czołgów – od 1943 r. 2. Samodzielna Brygada Pancerna (Kowalski, Ossowski, Sitarek, 2012, s. 74).

Po pierwszym okresie szkoleniowym gen. Władysław Anders w porozumieniu z gen. Władysławem Sikorskim postanowił zreorganizować armię, dostosowując jej organizację do istniejących stanów osobowych. W armii pozostały: 3 Dywizja Strzelców Karpackich, 5. Kresowa Dywizja Piechoty, 2. Brygada Czołgów (następnie 2. Brygada Pancerna) oraz 7. Dywizja Piechoty (Wawer, 2010, s. 242). Józef Boratyn był wówczas żołnierzem 7 Pułku Artylerii Lekkiej. Początkowo służył on w 23 Pułku Piechoty w stopniu strzelca (świadczy o tym legitymacja wojskowa z okresu pobytu w ZSRR), jednakże jednostka ta, w grudniu 1942 r. została rozformowana i przeformowana na 7 Brygadę Strzelców. Z dokumentacji wojskowej Józefa Boratyna wynika, że w dniu 6 grudnia 1942 r. został on przeniesiony do 7 Pułku Artylerii Przeciwpancernej, a 21 grudnia 1942 r. został żołnierzem tejże jednostki. Od dnia 24 sierpnia 1943 r. Józef Boratyn w stopniu kanoniera służył w 7 Pułku Artylerii Konnej, który powstał w miejsce 7 Pułku Artylerii Lekkiej (*Kolekcja*…, II.53.3389). Warto zauważyć, że „konny" był on tylko z nazwy. W rzeczywistości pułk był w pełni zmotoryzowany.

Ustalenia co do organizacji armii nie utrzymały się długo. Już od połowy marca 1943 r. dowództwo brytyjskie rozpoczęło prace planistyczne nad odejściem wojsk polskich do Palestyny (Brytyjczycy planowali użycie bojowe Armii Polskiej na Wschodzie w obszarze śródziemnomorskim). W dniu 27 maja 1943 r. na Bliski Wschód przybył gen. Sikorski, który zapoznał się ze stanem faktycznym i w czerwcu 1943 r. wydał wytyczne, w których zalecił m.in.:

1) utworzyć 2 Korpus Polski w składzie dwóch dywizji piechoty, brygady czołgów, grupy artylerii, oddziałów i służb korpusu, jako związek operacyjno-taktyczny do użycia w walkach na obszarze Europy;

2) utrzymać nadal dowództwo Armii Polskiej na Wschodzie, któremu podlegać miały: baza i etapy oraz 2 korpus do czasu odejścia na front;

3) przesunąć wojska z Iraku do Palestyny (Szczurowski, 2002, s. 162).

Naczelny Wódz gen. Władysław Sikorski zginął kilka dni później 4 lipca 1943 r. w katastrofie lotniczej w Gibraltarze, ale ustalenia zawarte w wytycznych zostały zrealizowane. W dniu 21 lipca 1943 r. nowa

organizacja Armii Polskiej na Wschodzie weszła w życie. Powstał 2 Korpus Polski, a jego dowódcą został gen. Władysław Anders. Doszło również do przemieszczenia wojsk polskich z Iranu do Palestyny. Po przesunięciu oddziały zostały rozmieszczone na obszarze pomiędzy Tel-Awiwem a granicą egipską. W Palestynie wojsko znalazło dobre warunki szkoleniowe, co znacznie przyspieszyło proces osiągania pełnej gotowości bojowej. Jednostka, w której służył wówczas Józef Boratyn (od 24 sierpnia 1943 r. 7 Pułk Artylerii Konnej), została przemieszczona do miejscowości Izdut w Palestynie. W grudniu 1943 r. żołnierze 2 Korpusu Polskiego zostali przesunięci do Egiptu – 7 Pułk Artylerii Konnej do obozu wojskowego w Qassasin, 30 km na wsch. od Al-Mansura (Drue, 1991, s. 25-27). Stamtąd w następnej kolejności byli konwojowani do Włoch, gdzie mieli wziąć udział w walkach trwających na Półwyspie Apenińskim. Przemieszczanie 2 Korpusu Polskiego do Włoch zakończyło się 15 kwietnia 1944 r., a żołnierze gen. Andersa weszli w skład 8 Armii Brytyjskiej dowodzonej przez gen. Olivera Leese (Najczuk, b.d.).

Fot. 4. Legitymacja Odznaki Pamiątkowej Artylerii Konnej

Pobyt w Afryce

Po przesunięciu Armii Polskiej na Wschodzie do Palestyny, w Iranie pozostawiono polskich uchodźców i cywili. W Teheranie i Ahwazie organizowano szkoły, przedszkola oraz place zabaw dla najmłodszych dzieci, a opiekę nad nimi sprawowały polskie nauczycielki. Starszą

młodzież kierowano do szkół zawodowych, gdzie uczyły się m.in.: krawiectwa. Iran nie mógł jednak pomieścić wszystkich uchodźców i wtedy, pomimo wojennej pożogi, domy dla polskich cywilów zaczęto organizować w odległych krańcach globu. Wśród państw, które otworzyły swoje granice dla polskiej ludności cywilnej były m.in.: India, Liban, Nowa Zelandia i Meksyk. Najliczniejszą rzeszę, bo ponad 18 tysięcy cywilów, przyjęły kraje afrykańskie: Kenia, Uganda, Tanganika, Rodezja Północna, Rodezja Południowa i Związek Południowej Afryki (*Droga Sybiraków…, 2020*).

Helena i Adam Boratynowie zostali skierowani do Rodezji Południowej (obecnie Zimbabwe) do polskiego osiedla Marandellas (ob. Marondera w pn.-wsch. Zimbabwe). W tamtym czasie Polacy (obok Anglików i Francuzów) byli jedną z największych mniejszości europejskich w Afryce, przy czym 90% polskiej populacji stanowiły kobiety i dzieci (Kowalski, Ossowski, Sitarek, 2012, s. 57). W Marandellas funkcjonowała m.in. polska szkoła (Wróbel, 2011, s. 77) i przedszkole, do którego uczęszczał Adam Boratyn. Z okresu pobytu w Afryce wśród rodzinnych pamiątek Boratynów znalazło się kilka fotografii. Wśród nich m.in. fot. 5.

Fot. 5. Zdjęcie polskich dzieci uczęszczających do przedszkola w Marandellas

Zdjęcie opatrzono podpisem „*Pamiątka z Afryki. Przedszkole Polskich Dzieci dnia 15 sierpnia 1943. Marandellas*". Adam Boratyn (wówczas niemal 3-letni chłopiec) widoczny w pierwszym rzędzie drugi

od prawej przytrzymywany przez swoją matkę Helenę (pierwsza od prawej).

Oprócz szkół i przedszkoli w Afryce funkcjonowało harcerstwo, a jego dynamiczny rozwój obejmował wszystkie osiedla, w tym również Marandellas. Harcerstwo odgrywało ogromną rolę w „przywracaniu do życia" po przejściach w Związku Sowieckim młodego pokolenia. W gazecie „*Polak w Afryce*" o harcerstwie pisano tak: „*Harcerstwo ma niezwykle dodatni wpływ pod wszystkimi względami na młodzież, rozwijając w niej karność, zamiłowanie do pracy i nauki, i zachęcając ją do udziału w pracy społecznej osiedli. Prawie wszystkie dzieci szkolne należą do harcerstwa.* [...]. *Harcerze i harcerki zaczynają brać coraz żywszy udział w życiu osiedli w pracach referatów kulturalno-oświatowych itd. W niektórych osiedlach jak np. w Masindi biorą udział w budowie kościoła, przygotowują materiały opatrunkowe, gotują bawełnę na watę itd.*" (cyt za Ney-Krwawicz, 2020, s. 50).

Do harcerstwa należał również Adam Boratyn, który jako młody zuch został uwieczniony na zdjęciu. Zdjęcie opatrzono podpisem „Na pamiątkę dla tatusia z pobytu w Afryce jako zuch Adaś". Zdjęcie prawdopodobnie zostało wysłane do Józefa Boratyna przebywającego wraz 2 Korpusem Polskim.

Fot. 6. Adam Boratyn jako harcerz

Helena i Adam Boratynowie wrócili do Polski w 1947 r. – prawdopodobnie do tego roku przebywali w Marandellas, jednakże dokładny czas, miejsce oraz okoliczności powrotu do ojczyzny pozostają nieznane. Sprostować należy również informację podaną przez Dominika

Boratyna (2020), który w artykule *Losy Polaków…* wskazał, że jego dziadkowie powrócili do Polski w 1945 r. Jest to sprzeczne z relacją Adama Boratyna, który przedstawił to w następujący sposób: „*Ja z matką wróciłem do Polski na ziemie odzyskane i zamieszkaliśmy w miejscowości Sławno w 1947 r. Ojciec wrócił do kraju również w 1947. Dokumentów powrotu nie posiadam*".

Monte Cassino i inne walki na Półwyspie Apenińskim

W dniu 25 lipca 1943 r. we Włoszech upadł reżim Benito Mussoliniego. Jego następcą został Pietro Badoglio, który zawarł rozejm z aliantami i 13 września 1943 r. wypowiedział wojnę Niemcom. W odwecie za zdradę stacjonujący na Półwyspie Apenińskim niemieccy żołnierze rozpoczęli okupację włoskiego terytorium. Na skutek operacji desantowej pod kryptonimem „Husky" wojska brytyjsko-amerykańskie opanowały Sycylię, a po przerzuceniu wojsk na Półwysep Apeniński podjęły zbrojny marsz w kierunku Rzymu. Po początkowych sukcesach aliantów ofensywa zatrzymała się na tzw. „linii Gustawa", broniącej dostępu do stolicy Italii. Kluczową pozycją tych umocnień był masyw Monte Cassino. W okresie od stycznia do marca 1944 r. wojska 5 Armii Amerykańskiej i 8 Armii Brytyjskiej trzykrotnie próbowały sforsować niemieckie pozycje obronne. Wszystkie próby zakończyły się niepowodzeniem, dlatego wiosną 1944 r. opracowano plan czwartej operacji pod kryptonimem „Diadem". Zdobycie wzgórza i klasztoru gen. Oliver Leese, głównodowodzący 8 Armii Brytyjskiej, powierzył podporządkowanemu mu 2 Korpusowi Polskiemu (Stańczyk, 2008, s. 7). Generał Władysław Anders wydarzenia te zrelacjonował w następujący sposób:

„*Monte Cassino to twierdza, o którą walczyło wiele narodów, to twierdza znana na cały świat* […]. *Jeśli odmówię, to korpus będzie użyty w dolinie rzeki Liri, gdzie natarcie przyniesie również ciężkie straty, lecz rozrzucone na dłuższy okres czasu*.[...] *Jeśli zdobędziemy Monte Cassino, a zdobyć je musimy, wysuniemy sprawę polską – obecnie tak tłamszoną – na czoło zagadnień świata i damy rządowi polskiemu nowy atut w obronie naszych praw. Wydaje mi się, że w obecnych warunkach dla dobra przyszłości narodu i jego dalszych pokoleń zestawienie zysków i strat – przy wykonaniu tego zadania – daje nam saldo dodatnie i stąd też straty przypuszczalne 3500 żołnierzy musimy wziąć na swoje sumienie*" (cyt. za Wawer, 2010, s. 244).

Fot. 7. Józef Boratyn jako żołnierz 2 Korpusu Polskiego

W dniu 11 maja 1944 r. rozpoczęła się czwarta bitwa o Monte Cassino. Po krwawych walkach 18 maja 1944 r. niemiecki opór został przełamany. Tego samego dnia w samo południe nad ruinami klasztoru na Monte Cassino zawisła biało-czerwona flaga, a w samo południe plutonowy Emil Czech odegrał Hejnał Mariacki. Zwycięska bitwa o Monte Cassino otworzyła wojskom alianckim drogę na Rzym, który został zdobyty 4 czerwca 1944 roku (Szukała 2014). W dniu 11 maja 1944 r. Józef Boratyn przybył do Stacji Zbornej 7 Dywizji z Domu Uzdrowieńców. 12 maja 1944 r. został przydzielony do oddziału zaopatrzenia 7 Pułku Artylerii i brał udział w walkach o Monte Cassino. W dniu 20 maja 1944 został odkomenderowany do oddziału wart w Tarencie, skąd powrócił pod koniec lipca i ponownie został przydzielony do 7 Pułku Artylerii Konnej (*Kolekcja…* II.53.3389).

Po zwycięskiej bitwie o Monte Cassino, 2 Korpus Polski walczył m.in. w bitwie o Ankonę i Bolonię. Bitwa o Ankonę rozegrała się pomiędzy 18 czerwca a 18 lipca 1944 r. (Stańczyk, 2008, s. 14-15). Z uwagi na to, że Józef Boratyn przebywał wówczas w Tarencie, nie wziął udziału w walkach. Wiosną 1945 r. rozpoczęła się kolejna ofensywa aliantów na froncie włoskim. 2 Korpus Polski otrzymał zadanie przełamania pozycji nieprzyjacielskich nad rzeką Senio oraz zdobycia przyczółków na rzece Santerno. Na skutek działań operacyjnych doszło do bitwy o Bolonię (9–21 kwietnia 1945), która zakończyła się zwycięstwem aliantów (Olejniczak 2020). Józef Boratyn służył wówczas w Kwaterze Głównej 2 Brygady Pancernej (*Kolekcja…,* II.53.3389). Bitwa o Bolonię była jedną z ostatnich bitew stoczonych przez aliantów zachodnich na froncie włoskim.

Fot. 8. Legitymacja Odznaki Pamiątkowej 2 Korpusu

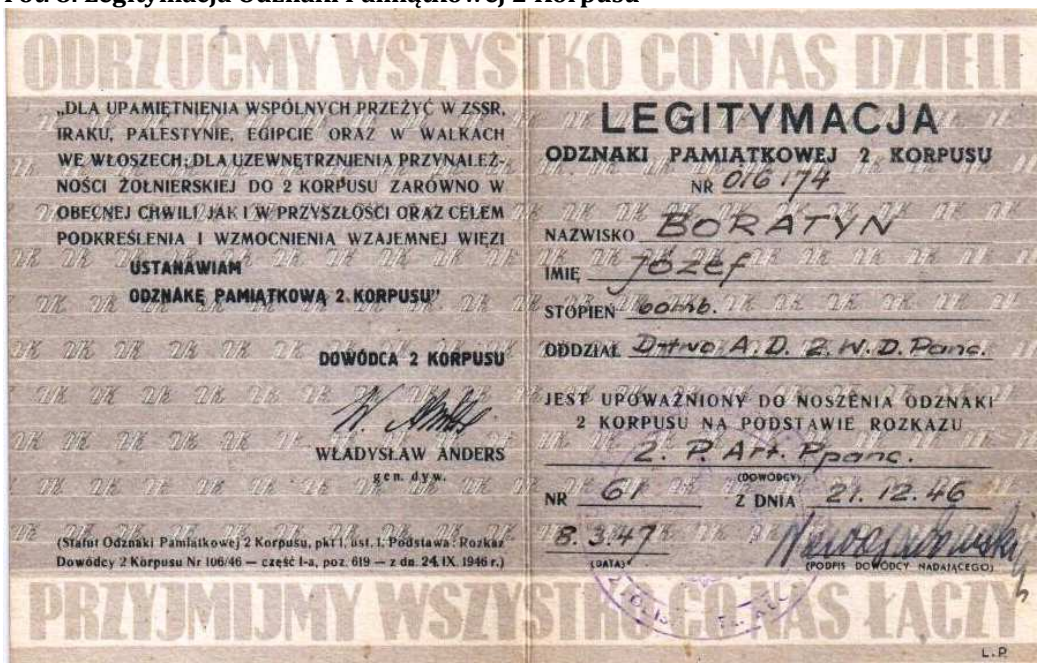

ODRZUĆMY WSZYSTKO CO NAS DZIELI

„DLA UPAMIĘTNIENIA WSPÓLNYCH PRZEŻYĆ W ZSSR, IRAKU, PALESTYNIE, EGIPCIE ORAZ W WALKACH WE WŁOSZECH; DLA UZEWNĘTRZNIENIA PRZYNALEŻNOŚCI ŻOŁNIERSKIEJ DO 2 KORPUSU ZARÓWNO W OBECNEJ CHWILI JAK I W PRZYSZŁOŚCI ORAZ CELEM PODKREŚLENIA I WZMOCNIENIA WZAJEMNEJ WIĘZI

USTANAWIAM

ODZNAKĘ PAMIĄTKOWĄ 2. KORPUSU"

DOWÓDCA 2 KORPUSU

WŁADYSŁAW ANDERS
gen. dyw.

(Statut Odznaki Pamiątkowej 2 Korpusu, pkt 1, ust. 1. Podstawa: Rozkaz Dowódcy 2 Korpusu Nr 106/46 — część I-a, poz. 619 — z dn. 24.IX. 1946 r.)

LEGITYMACJA

ODZNAKI PAMIĄTKOWEJ 2 KORPUSU

NR 016.74

NAZWISKO BORATYN

IMIĘ Józef

STOPIEŃ kan.

ODDZIAŁ D-two A.D. 2. W.D. Panc.

JEST UPOWAŻNIONY DO NOSZENIA ODZNAKI 2 KORPUSU NA PODSTAWIE ROZKAZU

2. P. Art. Ppanc.
(DOWÓDCY)

NR 61 Z DNIA 21. 12. 46

8. 3. 47
(DATA)

(PODPIS DOWÓDCY NADAJĄCEGO)

PRZYJMIJMY WSZYSTKO CO NAS ŁĄCZY

L.P.

Fot. 9. Zaświadczenie o medalach brytyjskich

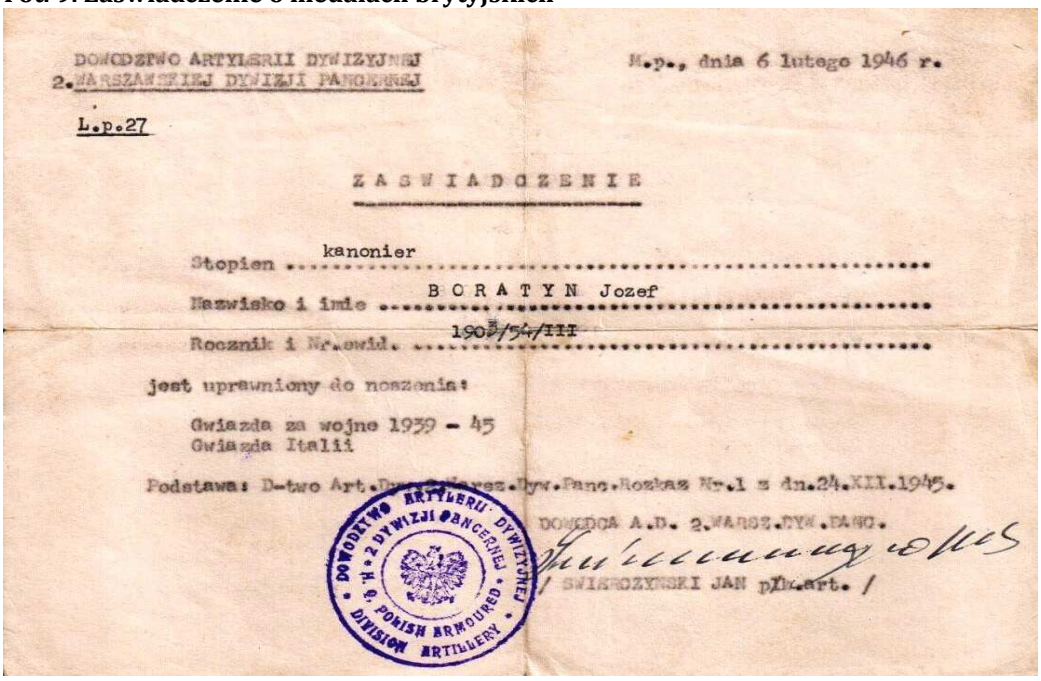

DOWÓDZTWO ARTYLERII DYWIZYJNEJ
2. WARSZAWSKIEJ DYWIZJI PANCERNEJ

L.p.27

M.p., dnia 6 lutego 1946 r.

ZASWIADCZENIE

Stopień kanonier

Nazwisko i imie BORATYN Jozef

Rocznik i Nr.ewid. 190~~3~~/54/~~III~~

jest uprawniony do noszenia:

Gwiazda za wojne 1939 - 45
Gwiazda Italii

Podstawa: D-two Art.D-wizji Warsz.Dyw.Panc.Rozkaz Nr.1 z dn.24.XII.1945.

DOWÓDZTWO ARTYLERII DYWIZYJNEJ • 2 DYWIZJI PANCERNEJ • P. S. H. • POLISH ARMOURED DIVISION ARTILLERY

DOWÓDCA A.D. 2.WARSZ.DYW.PANC.

/ ŚWIERCZYŃSKI JAN płk.art. /

Po zakończeniu działań wojennych 2 Korpus Polski jako cześć alianckich wojsk okupacyjnych rozmieszczono na terytorium Włoch w ośrodkach w rejonie Ankony, Bolonii, Neapolu i Bari (Pasztor, 2015, s. 88). Wśród żołnierzy był również Józef Boratyn, który za udział w II wojnie światowej został uhonorowany polskimi i brytyjskimi odznaczeniami wojennymi m.in.:

1. Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami (18 września 1946 r.),
2. Medalem Wojska o numerze 2565 (10 maja 1946 r.),
3. Brytyjską Gwiazdą za Wojnę 1939-1945 (24 grudnia 1945 r.),
4. Brytyjską Gwiazdą Italii (24 grudnia 1945 r.) (*Kolekcja…*, II.53.3389).

Fot. 10. Józef Boratyn (drugi od prawej) i żołnierze 2 Korpusu Polskiego wraz z gen. Władysławem Andersem (pierwszy od lewej).

Długa droga do domu

W marcu 1946 r. podjęto decyzje o demobilizacji jednostek PSZ na Zachodzie, a w sierpniu 1946 r. utworzono Polski Korpus Przysposobienia i Rozmieszczenia. Żołnierze 2 Korpusu Polskiego zostali przemieszczeni z Włoch do Wielkiej Brytanii. W tym samym czasie nowe władze w Warszawie prowadziły akcje propagandowe zachęcające żołnierzy do powrotu do „niepodległej" ojczyzny (Marcinkiewicz, 2009, s. 134-139). Część z nich zdecydowała się na to już w 1945 r. Józef Boratyn do roku 1947 pozostał na emigracji, na początku we Włoszech, a później w Wielkiej Brytanii. Chęć powrotu do kraju wyraził w lutym

1947 r., a w 25 kwietnia 1947 r. został odesłany do obozu Hartford Bridge celem powrotu do Polski (*Kolekcja…,* II.53.3389).

***

Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie stanowiły jedną z najliczniejszych armii sojuszniczych, walczącą nieprzerwanie przez okres całej wojny, u boku aliantów zachodnich. Tysiące polskich żołnierzy uczestniczących w tych walkach zginęło, wielu z nich przeżyło, tak jak Józef Boratyn, ale tylko nielicznym dane było doczekać Niepodległej Polski. W końcowym okresie swego istnienia PSZ na Zachodzie liczyły łącznie blisko ćwierć miliona żołnierzy (Mierzwiński, 1995,s. 132). Parada zwycięstwa, która odbyła się w Londynie 8 czerwca 1946 r. (rok po zakończeniu II wojny światowej w Europie), była świętem wyłącznie Brytyjczyków. W symbolicznym znaczeniu nieobecność żołnierzy PSZ na defiladzie zwycięstwa była zapowiedzią tego, czego doświadczyli ze strony Brytyjczyków szybko zapomniani polscy bohaterowie, jak i rząd RP na obczyźnie, który 5 lipca 1945 r. stracił uznanie wielkich mocarstw (Wolsza 1997).

Literatura

Boratyn, D., 2020. *Losy Polaków wywiezionych na Syberię we wspomnieniach zesłańców,* [w:] J. Kur-Kononowicz (red.), *Syberia. Przeszłość i teraźniejszość*. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.

Droga Sybiraków do Afryki (b.a.), 2020, Wirtualne Muzeum Kresy Syberia, Pobrane z: https://kresy-siberia.org/afryka/?page_id=103.

Drue, S. J., 1991. *7 P. A. K.: szkic historyczny zmechanizowanego pułku artylerii konnej 1942-1947*. Londyn: Instytut Polski. Komisja Historyczna.

Jagieła, P., 2010. *Polacy na Kresach Wschodnich. Formy i skala represji 1939-1941 w przeddzień radzieckiej agresji.* [W:] *Dwie rocznice. Obraz wojny polsko-bolszewickiej i zbrodni katyńskiej w histografii i edukacji historycznej*. M. Białokur, J. Raźniewska, K. Stecka (red.). Toruń-Opole: Dom Wydawniczy Duet.

Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych. Teczka personalna Józefa Boratyna. syg. II.53.3389. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW).

Kowalski, P., Ossowski, A., Sitarek, A., 2012. *Ocaleni z „Nieludzkiej ziemi"*, Biblioteka Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi, Tom XXVI, Łódź: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Matelski, D., 2017a. Polityka eksterminacji obywateli Drugiej Rzeczypospolitej przez Trzecią Rzeszę i Związek Sowiecki w latach 1939–1945, część: I: Polityka Trzeciej Rzeszy. *Nowa Polityka Wschodnia, 3 (14).*

Matelski, D., 2017b. Polityka eksterminacji obywateli Drugiej Rzeczypospolitej przez Trzecią Rzeszę i Związek Sowiecki w latach 1939–1945, część: II: Polityka Związku Sowieckiego. *Nowa Polityka Wschodnia, 4 (15).*

Marcinkiewicz, A., 2009. *Akta dotyczące żołnierzy PSZ na Zachodzie w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie*. Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej, 2.

Mazur, G., 2010. *Okupacja sowiecka* [w:] *Polski wiek XX, t. 2*.K. Persak, P. Machcewicz (red.). Warszawa: Bellona i Muzeum Historii Polski.

Mierzwiński, Z., 1995. *Działania Polskich Sił Zbrojnych w końcowej fazie II wojny światowej w Europie. Zdobycie Bolonii i Wilhelmshaven*. Niepodległość i Pamięć, 3 (4).

Najczuk, R., (b.d.). *Bitwa o Monte Cassino. Heroiczne zwycięstwo polskich żołnierzy pod wodzą gen. Władysława Andersa*, WojskoPolskie.pl, Pobrane z: https://www.wojsko-polskie.pl/bitwa-monte-cassino/.

Narębski, W., 2010. *Szkolnictwo średnie i wojskowe 2. Korpusu Polskiego.* Prace Komisji Historii Nauki PAU, Tom X.

Ney-Krwawicz, M., 2020. *„Polak w Afryce" o młodych i najmłodszych uchodźcach polskich z ZSRR w Afryce w latach 1943–1945*. Dzieje Najnowsze, Rocznik LII, Nr 4.

Olejniczak, A., 2020. *Bitwa o Bolonię 9–21 kwietnia 1945*, Instytut Pamięci Narodowej. Pobrane z: https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/95793,Bitwa-o-Bolonie-921-kwietnia-1945.html.

Pasztor, M., 2015. *2 Korpus Polski a stosunki polsko-włoskie w latach 1945-1946*, Przegląd Historyczno-Wojskowy, 3 (253).

Patruś, T., 2012. *Kraczkowskie kontakty i więzi historyczne z ludźmi i terenami za wschodnią granicą III Rzeczypospolitej*. Wołanie z Wołynia, 3 (106). Pobrane z: http://sbc.org.pl/Content/301243/3aa.pdf.

Sacewicz, K., 2004. *Układ Sikorski - Majski w ocenie centralnej prasy polityczno-informacyjnej Polskiego Państwa Podziemnego (czerwiec - sierpień 1941 r.).* Echa Przeszłości, V.

Stańczyk, H., 2008. *Działania bojowe II Korpusu Polskiego we Włoszech w latach 1944-1945*. [W:] *II Korpus Polski w kampanii włoskiej i losy jego żołnierzy po wojnie*. J. Smoliński, K. Piwowarska (red.). Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Szczurowski, M., 2002. Przyczynek do dziejów Armii Polskiej na Wschodzie 1942-1943. *Przegląd Nauk Historycznych, 2.*

Wawer, Z., 2010. *Polskie siły zbrojne na obczyźnie*. [W:] *Polski wiek XX.* Tom II. K. Persak, P. Machcewicz (red.). Warszawa: Bellona i Muzeum Historii Polski.

Wolsza, T.,1997. *Sprawa II Korpusu oraz absencji Polaków na londyńskiej paradzie zwycięstwa 8 czerwca 1946 r.: (przyczynek do genezy „zimnej wojny")*. Dzieje Najnowsze, 2 (29).

Wróbel, J., 2011. *Komuniści wobec emigracyjnych elit*, Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej, 3 (124).

Zapalec, A., 2012. *Wybrane aspekty kwerendy w archiwach rosyjskich Syberii Wschodniej dotyczącej deportacji obywateli polskich w głąb ZSRR (1940-1946).* Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica XII.